

ААМТА

«ААМТА»

АПСНЫ АШӘКӘЫҘҘЦӘА РЕИДГЫЛА АГАЗЕТ
ГАЗЕТА СОЮЗА ПИСАТЕЛЕЙ РЕСПУБЛИКИ АБХАЗИЯ

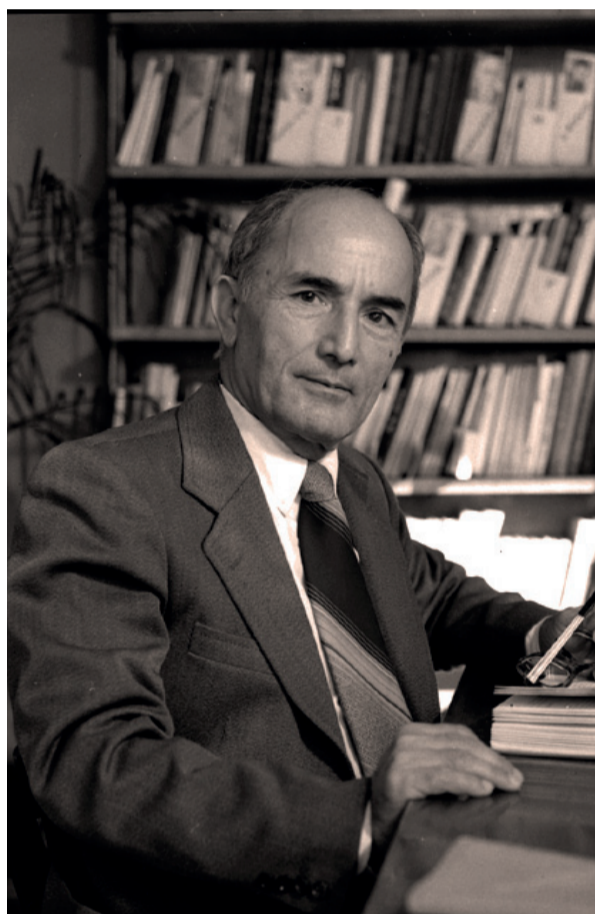
Иапцоуп
2013 ш.
март азы

№ 9-10 (46)

2016 ш.

сентябр-
октиабр

Ш.Д. ИНАЛ-ИЦА ИЗКУ ЖӘЛАРБЖЪАРАТӘИ АҘХЪАРАҚӘА

Октябрь 5-6 рзы Акәа имәаҕысит Ш.Д. Инал-ица изку Жәларбжъаратәи аҘхъарақәа. Аҕсны акультураҕе җстазаараҕы аҕак ду змоу аусмәаҕҕатә еиәнакаит Д.И. Гәлиа ихъз зху Аҕсуатҕааратә институт, еҕазкын аҕсуа җарауау ду, иналукааша аҕоурыхҕаау, аетнограф, афольклорист, алитератураҕаау, акритик, Д. И. Гәлиа ихъз зху Аҕсны аҕынҕарратә премиа занашоу, Аҕсны аҕаарадырра зәаҕсазтәыз аусзууы, Жәларбжъаратәи Адыҕатә академия хәтыр зқәу алахәыла, аҕоурыхтә ҕаарадыррақәа рдоктор, апрофессор Ш.Д. Инал-ица дийҕтәи 100 шықәса аҗра.

Аҕхъарақәа рьерыладырхәырц Аҕсныка иаит жәауыла аҗарауаа: Нхыҕ-Кавказтәи ареспубликақәа рхатарнақәа, иара убас Москва, Санкт-Петербург, насҕы Еиду Америкатәи Аштатқәа ркнытә. Иқәгылоз зегы иазгәартон аҕоурыхтәи афилологитәи ҕаарадырраҕы аҕсуа җарауау илагала ду.

Аҕоурыхтә ҕакы змаз ахтыс аартраан Аҕсны Ахада иабжҕау В. Занҕариа даҕхәит Аҕсны Ахада икаитаз адныхәалара, анаос иқәгылеит: Аҕсны аҕаарадыррақәа Ракадемия ахада З. Цәпуа (уи аҗәалағалаҕы кайҕеит аҗарауау ибака Акәа иргылахарц), Москвантә – аҕоурыхтә ҕаарадыррақәа рдоктор И. Анчабазе, М. Мартынова, Еиду Америкатәи Аштатқәа ркнытә – Пола Гарб, Махачкалантә – М. Магамедов, аҕсуа җарауау, апрофессор В. Бигәаа.

Апленартә еилатәарақәа, иара убас асекцияқәа рыла еихшаны аилатәарақәа рымәаҕараан аҗарауаа алацәажәон хәамҕазтәи аҕаарадырра апроблемақәа, еиуеиҕшым аҗәаанағарақәа ирзызырәит. Зегы иазгәартон абас еиҕш икоу аиҕылақәа хымҕада ишаҕаху, урҕ алцшәа шаарыштыуа.

ЗЛАГАЛА ДУ ААНЗЫЖЬЫЗ

Акәа имәаҕысит жәларбжъаратәи аҕаарадырратә конференция «Кавказ аҗәларқәа рфольклор: аҕоурыхтә тынхәи хәамҕазтәи абзатарәи». Уи азкын афольклорист, алитератураҕаау, амилаҕ-хәкәитратә қәра иналукааша ахатарнақәа ирузәку Артур Аншба иғәалашәара.

Зҕакы ҕбааз афорум реаладырхәит, аҕсуа җарауааи акультура аусзуоҕеи реиҕш, Москва, Черкесск, Майкәаҕ, Елиста, Грозный, Стампыл ухәа ркынтә асасцәа.

А. Аншба аҕаарадырраҕы илагала иазкны аҗәахә кайҕеит Аҕсны аҕаарадыррақәа Ракадемия ахада Зураб Цәпуа, иара убас иқәгылеит Аҕсны Ахада иабжҕау, аҗарауау Владимир Занҕариа, Аҕсны Ахада икны икоу астратегитә ҕаарадыррақәа рцентр аиҕабы Олег Дамәния ухәа еҕыртҕы.

А. Аншба 1977 шықәсазтәи «Аҕсуа шәкәы» авторцәа дреиуоуп. Аҗарауау 50 инареиҕханы аҕаарадырратә усумҕақәа дравторуп. Хазы шәкәҕәаны иҕыҕхәит имонографияқәа пшҕба. Аҗарауау 49ш. дшыртҕаҕылаз иҗстазаара далцит 1985 шықәсазы, аха аҕаарадырраҕы шыарда илиршеит.

Леонардо да Винчи ипремия ианашьоуп Владимир ДЕЛБА

Москва, алитераторцәа рцентртә оны акны имәаҕысит Леонардо да Винчи ихъз зху Жәларбжъаратәи апремия занашьахаз рнапаҕы рыҗара

Сынтәатәи апремия ианашьоуп Москва инхо хдынцәуау, аҕсуа сахәаҕыҕы, апрозаик, аессейст Владимир Делба. Апремия занашьахаз аҗәыргәратә ҕаҕылазашьа амань адипломи амедали инапаҕы ирҕеит ааажәиактәи ашәышықәса ашәкәыоҕцәа Реидгыла ахантәаы Евгени Степанов. Уи иажәақәа

рыла, апремия анашьараан ажиури аилазаараҕы иказ хәсаб азыруит Владимир Делба имәымҕа ахәшьара арҕеит абзиабара аныҕшуа, аҗарәи аиумори аҗаны автор Аҕсын-тәыла аҗааоҕцәа иахьыдырдыруа, уи аҕоурых, аҗас-аҕьабз, ауаа қи-ақәа, насҕы Урыстәылеи Аҕсны рыжәларқәа ркультурақәа реизаа-

игәатәра иахьацхраауа. Хредакция ахьзала гәык-ҕсыкала идахныхәалейт Владимир Делба ианашьоу апремия, еиҕау ақәғиарақәаҕы изеиҕахшәеит.

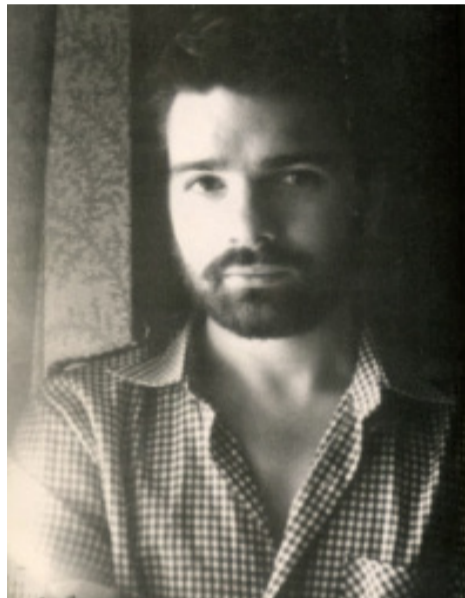
Александр Бардодым – 50 шықәса

Аҕсуа дгьыл иамадоу

Аурыс поет, ажуриналист, аиҕагау Александр Бардодым дийҕтәи 50 ш. цит. Александр Виктор-ица Бардодым дийт 1966 ш. октиабр 16 рзы Москва. 1984 ш. дҕәлеит А.М.Горки ихъз зху Москватәи Алитератураҕе институт асахьаркыратә еиҕагара (аҕсуа гәыц) афакультет. Иҗара хиркәшоит 1991 шықәсазы. Аус иуан есымчыбжәтәи агазет «Дайджест-Куранты» акны.

А.Бардодым гәылыҕсыла бзиа ибон Аҕсны, аамҕа шааиоулак арахь даалон, имызцәеи иарей еиқәшәон, еицныкәон, аҕоурыхтә тыҕқәа ирҕауан, ақалақьқәеи ақыҕақәеи ркны иибоз-иахәуаз дазәлымхан. Уи аҗшәа иҗон, ицәҕамкәаҕы ицааиуан. Аҗшәахь еиҕеиҗон аҗсуа поетцәа ражәеинраалақәа, иҗон Аҕсны аҕоурых.

Аҕсны Аҕынцәтәылатә еибашьра анҕысы аурыс поет иеҕхәеимкит. Раҗхәтәи амш иахымгақәа аус ахьиуаз агазет акнытә акомандировка хәа нахьзцаны Аҕсныка ихы ирхәит. Нхыҕ-Кавказтәи шыхала маҗара хатәҕәаҗарала Аҕсны ахьчара иауаз аҗәыҕқәа руак даҕны Гәдоуҕа дааит. Дук мырцыкәа ахыргәҕәартахьҕы дҕеит. Хара

имгақәа, сентябр жәаба рзы дҕа-хоит еилкаам аҕаҕылазашьаҕы. Анышә дамадоуп Афон Ғыц. Данҕаха ашьҕахь ианашьоуп Леон иорден.

Есышықәса инышәынҕра иаҗауеит, апоет дыргәаладыршәоит. Сынтәаҕы уи дийҕтәи 50 ш. аҗра инамаданы арахь иаит ихъз лаша згәацәе ицәаху азәыроы. Афонҕыцтәи абжәаратә школ абиблиотека акәзар, А. Бардодым ихъз ахҗоуп.

Еиуеиҕшым ашықәсқәа раан иҕыҕьуп А. Бардодым иажәеинраалақәа реизгақәа.

Нобель жәларбжъаратәи ипремия ианашьоуп Боб ДИЛАН

Алитература азы 2016 шықәсазы Нобель ипремия ианашьоуп 75 шықәса зхыцүа америкатәи апоет, акомпозитор, автор-анаҕзау Боб Дилан.

Апремияқәа рыҗаразы Швециатәи академия еснаҕтәи ма-заныкәаҕос иамоу Сара Даиуе лажәақәа рыла, Боб Дилан апремия ианаршәеит «америкатәи ашәахәратә традиция дуззаҕы апоетикатә ажәарҕиара ҕыц аҗаразы».

Боб Дилан дийт 1941ш. май 24 рзы Дулут, Миннесота. Иму-зыкәтә усура иначыданы деи-цырдыруеит иара убас дсахьаҕы-хоны, киноактиорны. Иашәақәа жәпақы гимнк иаоызахәит Еиду Америкатәи Аштатқәа ркны ау-аоытәыоҕсатә зинкәеи аибашьра иаҗаҕылаз ахеидкылақәеи рзы.

2008ш. апрель мзасы Боб Дилан ианаршәеит Полуцертәи апремия, насҕы «Гремми». Иа-ҕәашьоуп иара убас Ахәтыртә легион Арден, Америка иреиҕау

ахамҕақәа ируаку Ахақәитразы Апрезидент имедал.

Алитературазы Нобель ипремия рыртәиҕыҕтәи, 1901ш. раахыс Урыстәылатәи ашәкәы-оҕцәеи апоетцәеи рахьтә ироу-хәит хәаык: Иван Бунин (1933), Борис Пастернак (1958), Михаил Шолохов (1965), Александр Солженицын (1970), Иосиф Бродский (1987).

2016 шықәсазы, алитература-зы еиҕш, аҗарауаа апремияқәа ранашьоуп амединеи афизиоло-гии, афизики, ахимеи, ае-кономикеи рзы. Нобель ипремия ианашьоуп иара убас Колумбия Апрезидент Хуан Мануель Сан-тос.

Апремияқәа занашьоу рнапаҕы рыҗара моаҕысраны икоуп Стокгольм декабр 10 рзы, Нобель ихъз зху апремияқәа аҗызҕаз – Швециатәи аусдыроы, аҕыҗаҕыҕау Альфред Нобель (1833-1896) иҗстазаара даналцзы амш иақәыршәаны.

ГЪАРГЪ ЧАЧБА - 170 ШЫҚӘСА

Ашәкәыюы, апублицист, ауаажәларратә усзуоы Гъаргъ Ахмытсеи (Михаил)-иңа Чачба диижьтәи 170 шықәса қит

Петербург дынхон. Убри инаркны Урыстәыла ахәынтқарс ик-алараны иказ Александр III дизааигәахеит. 1879ш. инаркны Александр II икны флигель-адиутантс дыкан, адыршашықәсан ахәынтқар иах-нырқар дырхы-пхьазалахеит.

«Ире иҳазоу аофицилтә хе-идкылақәа ркны имаз аитәнеиа-иреи аимадареи мап рцәикыртә Гъаргъ Чачба дқанәцеит абас еиңш икоу, уаюы игәы нзырхашаз афактгы: аимператор Алек-сандр III Қәтешь данауаз аөны Гъаргъ Чач-

иаабоит ипсадгьыл дафьгәхәауа бзиа ишибоз.

1918ш. февраль 25 рзы Гъаргъ Чачба анышә дамареит Мықәтәи ауахәамафәы, инижхьаз ау-асиағ инакәыршәаны (идуней ипсахит февраль 19 рзы).

Гъ.Чачба дшыхәычыз аазара бзиа иоуит адунейтә литература атрадицияқәа рыла. Хәарада, уи ипстазаарафәы идыррей иңышәеи еихагы иханартәауан. Илите-ратуратә аңдамтақәа ркны еиңш, ипублицистикафәгы иаабоит иа-аирқшуа, дзыхцәажәо иарбанза-алакгы шака адырра аңубаауа, шака агәрагара рныңшуа, аиаша дшацәхьамцуа, мцла еибарку дшафагылауу. Арака иара изы ес-наг иңхыраагзан ипстазааратә ңышәа, насгы ибзианы атоурых ахыдыруаз. Убри азоуп хәтыр ду-зиқәыз ашәкәыюоцәеи аңарауааи рыноуцқа еиңш, аруаа, ачынуаа ркынгы.

Гъ.Чачба ипсадгьыл гәакыа акны анхара азин иоуит 1905 шықәсатәи раңхәтәи аурыс ре-волюция ашәтахь. Лакоакрада ес-наг иңхыз иалаз итәылахь дагы-

хьаңшит азеижәтәи ашәышықәса хынәе-ижәатәи ашықәсқәа раан. Арәиаоы инапы ицихыз шхәыдамгы аңсуа пхьаоцәа инар-тбааны ирылацәаны изыкамлеит. Агәаанага злакоу ала, уи ахкьон ирәиамтақәа аңсышәа-ла иахьоымыз. Ихатәи бышәалагы аоы-мтақәа аңицазаргы, еиқәханы, хнапәы ихауртә изыкамлеит. Уи ахкьазаргы ка-лоит ипстазаарафәы дзықәшәаз ахынтао-ынтара дүкәа, ипсад-гьыл дахьакәгаз убрахь иналацаны. Уи ирәиамтақәагы еи-лыха ирныңшуеит. Гъ.Чачба ихағагы, иоымтақәагы аңсуа доухатә культура иуза-кәымтхо иадхәалоуп.

Аңдааоцәа рыла излеилкаау ала, цәгәхәыцрала ибжә-дырзит Аңсны аңдәа ртоурыхи ихаға ихатә архиви. Арғ цәыз дууп атоурых азы, инеизак-ны аңсуа доухатә культура азы.

Апоет иоымтақәа рыла лабәаба иаабоит ипсадгьылы иуаажәлари шака дырзааигәаз, ихы-игәы иштәз, рцәиңш бзиа дшазхәыцуаз. Иаабоит Аңсны этагылаз ауадафрақәагы шака хьаас имаз, игәы ишыцхоз, дша-мыртынчуаз. Уи зырцабыргуа ируакуп аклассикатә оымта-қәа ирхыпхьазалоу иажәеин-раала «Уарада» (1964ш. ақыр-тшәахьтә аңсшәахь еиңеигейт Б.Шынкәба), аңсуа литература арцагатә шәкәагы ирнылеит, атың чыдагы ааннакылоит.

Ижәлар гәакыа рахь имаз аб-зиабареи алирика аоазара хәра-ки рныңшуеит иара убас егырт иажәеинраалақәа: «Иудыруеит, сашьа, уи еиңш атәыла», «Иаха-уеи, хәызба царык сьлхәаны», «Сара сыхәылпа – агәак дзеила-хаша», «Сыңхьарца», «Сыңсд-гьыл уахь» ухәа егыртгы.

Гъ. Чачба ипоезиәфәы атың чыда ааннакылоит абзиабаратә лирикагы. Уахь иаңанакуа ажә-

еинраалақәа иреиуоуп: «... Бы-шка», «Хатә ицаша бахь», «Ба быңшара-сахьахәыра...», «Бара ибызку сқәыңсычхара мцаб-зқәа...», «Ахәса рныхәәә», «М.Ш-зе бахь» ухәа егыртгы. Ипоема «Гәадан ибаа», идрама «Гъаргъ III» ракәзаргы, рыхцәажәарақәа раан ахәшәара бзиақәа роухьан.

Иахьазы инагзаны еизгам, иңаам Гъ.Чачба иоымтақәа. Ега ус акәзаргы, уи ирәиамтақәа рытцаарадырратә статиақәа рзыркхәит ашәкәыюоцәеи аң-арауааи гәыңоык. Уи ипстазаареи ирәиаратә усуреи ирызкуп аңсуа царауаа Г.Зизариа, Ш.Инал-иңа, Хә.Бҕажәба, В.Агрба, Г.Амчба, Б.Гәыргәлиа рытцаарадырратә статиақәа. Иоымтақәа ирхыцәажә-ахьейт иара убас З.Ачба (Анча-базе), Б.Шынкәба, Ш.Салакаиа, С.Зыхәба, В.Аңнариа, А.Аншба ухәа егыртгы.

Аңсуа милаттә литература атоурых, уи аәиара иузакәым-тхо иагәыларсуп, ус егәанхоит Гъаргъ Ахмытсеи-иңа Чачба ихыз.

В.Аңхазоу

ААМЫСТАШӘАРА ИАЛААЗАЗ

Гъаргъ Чачба диит 1846ш. сен-тиабр 17 рзы Лыхны ақытан, Аңс-ны аңдәа раңхәырафәы.

Ах иңа Гъаргъ хәа изышәтәз, атоурыхтә хыңхыртәқәа излархәо ала, Урыстәылан аррамацүрафәы дыкан, аротмистр ичын шимаз атәанчара ашка диасит. Иаз-гәатәтәуп ианиаамтаз усқантәи аамтала иакәнагаз аңарагы ши-маз. Ихатәи бышәа еиңш, ибзи-аны идыруан аурыс, ақыртүа, аф-ранцыз, англыз, анемец, алатын, атырқәа бышәақәа. Аңара иңон Қарт, Петербург, Париж. Абас-ала, азеижәтәи ашәышықәса аю-батәи азыбжазы аңсуа интелли-генция инарылукаша дреиуан.

1863ш. акәзар, Гъ.Чачба Кав-казтәи ар ркомандақәао хада адиутанс диман, адыршашықәсан аподпоручик ичын иатәаршье-ит. Аха хара имгакәа аңстазаара иаңыз ахынтаоынтәрақәа ихы-сит. Ишдыру еиңш, 1864ш. Аңсны ахра аңыын, иаб, ах Ахмытсеи Урыстәылака дахган. Дшычмаза-оыз ипстазаарагы далцит 1865 ш. Воронеж, аха иңсыбаю Аңс-ныка иааргеит, анышә дамареит Мықәтәи ауахәамафәы.

Атоурых ибзианы иадыруеит 1866ш. аңсуа Лыхнытәи рықәгы-лара ахкьа-ңкьақәа. Аңсуа жәлар рганахьала атың змаз азалымда-рақәа раанкылар ишазкызгы, ахәынтқар имоаңигоз аполити-ка иафәгылеит хәа иңхьазан. Гъ. Чачба, иара убас итаацәа арғ ахтысқәа реиңкаара иалахә-ымзаргы, ихатәи итаацәеи уа рцәырцра инамаданы, иалахәын хәа иңхьазаны, Гъ.Чачба дна-рылакны атаацәа зеггы Аңсны иалцазааит хәа иазыңхьазан, нхартә тыңс ироуит Оренбургтәи атәылафәацә.

Уаанза апрапоршьчик ичын зыртахьаз Гъ.Чачба, 1867ш. апрель 26 рзы Оренбургтәи ака-закцәа рыр рахь ддәыкәырцәеит. Убрантә аштаб-капитан ичын итаны 1871ш. ииун 8 рзы Одес-сатәи арратә округ архәтәқәа ркомандақәао иахь дышәтын, уа иррамацүра иаңицаразы. Иаз-гәатәтәуп, Гъ.Чачба Аңсны ан-хара азин шимамыз, аха 1866ш. Лыхнытәи ақәгылар аганахьала ахара шихырхыз. Оаңхьа диа-ган Кавказтәи ар рхада иадиутантс (17.06.1875ш.). Уи нахыс, аамтақәак рышәтахь аамтала

беи Николо Николазеи, царизм ахатарнақәа зыгәра рымгоз да-еа шыоуки инарылакны агубернатор ақалақь иалтырц рабжәеигейт. Абри атакс, Гъаргъ Чачба ар-маду даакәгылан ахәынтқар иа-наишәыз иреиҳазоу ахынратә титул – афлигель-адиутантра мап аңеикит. Ари ахәынтқар иеиҳабыра рфәгылар акәын иа-анагыз». (Гъ. Чачба (Шервашизе), еиңеигейт Б.Гәыргәлиа). Хәарада, ас ахымәаңгара усқантәи аамтазы даара агәағрагы атахын. Уи шыақәнарғәаоит даеа шәкәыкгы. Абри ахтыс инамаданы ахәынтқар ихызала ииоыз (1891ш.) ашәкәы акны иахәон: «Дозвольте же мне, Государь, все... просить, как милости, повелеть назначить строгое расследование и законный суд над всей моей жизнью и если, кроме умысленных наветов, окажется, что когда-либо в чем-либо изменил долгу присяги и чести, велите казнить меня» (ЦГАА, афонд 60, аус 82, абгыңцқәа 1 – 1.).

Ари ашәкәы ашәтахьгы Гъ.Чачба иахь гәрамгарак аадыр-ңшуама ухәартә изныкәон. «1904 шықәсазы Гъаргъ Чачба Қәтешь-тәи агуберниа атауадцәеи аа-мыстцәеи рхадас дқаларц азын 257-оык алхоцәа рахьтә 230-оык рыбжы иртейт, аха Урыстәы-ла аонуцқатәи аусқәа рмини-стр В.К.Плеве уи икандидатура ахә-ынтқар иахәаңшрагы ахәтәны им-пхьазеит». (Гъаргъ Чачба (Шерва-шизе), еиңеигейт Б.Гәыргәлиа).

Чачба ихааныз, ибзианы дыз-дыруаз азәыроы рхәамтақәа акыпхь рбейт, зеггы еиңақны иазгәартон уи иңқаны аңсшәа шихәоз, аңсуара шныкәигоз, ааз-ара бзиа шимаз, ижәлар рцасқәеи рқабзқәеи дышықәныкәоз, икә-ша-мыкәша иказ иеырцауазгы шырацәаз. Иаңсуа маңәа дацәе-ырбо дахьцәырцлақгы зеггы ры-лапш иаахон, икәрахь дышней-хьазгы иеинаалашьа, итеитыңш ихнахуан. Европатәи амаңәала иеанеибитозгы, зеггы дрылука-ауан, аамысташәала ихымоаңгашьа деиңнакаауан.

Ах иңа Гъаргъ ихааныз ргә-лашәарақәа ркны, инарымоатә-ны акәзаргы, иаадырңшуеит, уи Аңсны анхара азин шимамызгы, шықәсык аонуцқала знык дша-тауаз, итәыла гәакыа ахы-аңыхә-агы шеимидоз. Ари аеырңшала

Д.И. ГЭЛИА ИХЪЗ ЗХУ АПСНЫ АХЭЫНТҚАРРАТЭ ПРЕМИА АИУРАЗЫ ИҚЭЫРГЫЛОУ АРҒИАМТАҚӘА ХРЫХЦӘАЖӘОИТ

ХРА ЗЛОУ АЗЦААТӘЫ ИАЗКУ АУСУМТА

Апсны жәлар рпоет Баграт Шынкәба ипстазаарей ирфеамтақәеи шыардашык алитературадтаащәеи акритикәеи (Ш. Инал-ипа, Ш. Салакаиа, М. Лашәриа, Р. Қапба, А. Аншба, В. Кожинов, У. Далгат, М. Ладариа ухәа уб. егь.) азаатғылахеит, аусумта шыахәкәа азыркхеит. Урт рахытә иазэым-идыцым атцарауаа, апсуаа реицш ахәаанырцәтәикәагыи, ашәкәышы ирфеиара иазкны апсышәалеи урысшәалеи инейтцыху атцаамтақәа – амонография хатәрақәа апызтахәуо, иаххәап: В. Атцариа – «Б.У. Шынкәба ирфеиара: Алирика. Аепос. Апоетика (1970)», Н. Баирамукова – «Баграт Шынкәба. Ирфеиара аочерк» (1981), Г. Цыблазе – «Ацынтәарах», мамзаргыи аублаакәа родиссеи» (1987), С. Зыхәба – «Баграт Шынкәба ипстазаарей ирфеамтеи» (2009) уб. егь.

Арака еиқыпхәзыоу аусумтақәа рхыцхәазара акы хәа иаццатәуп Апсны Атцарадыррақәа ракадемиа Д. Гәлиа ихъз зху Апсуатцараат институт агриф ала 2014 шықсасы итыцыз, хазшәа игылоу атцаамта фыц «Б. Шынкәба ипоези-еи ажәлар рфеапыцтә хәамтақәеи». Уи ишит еицырдыруа алитературадтаащәи, акритик, Апсны атцарадырра хәапсәзтәыз аусзушы Владимир Бабахә-ипа Агрба. «Хазшәа игылоу» хәа ажәеицаариа схы изасырхәаз – абри аусумтакны рапхәза акәны акыр инартбааны, насгыи ган рацәала иазаатғылоуп Б. Шынкәба ирфеамтақәеи жәлар рфеапыцтә ажәарфеиарей реинырра, рестетикатә еизыкәазашыа, еицартәишыаала реигәицхәишыа азцаатәи. Идыру усуп, Б. Шынкәба баохатәрала иапцтаз асахьаркыратә шымтақәа жәпаки рахынтә, имацым афольклортә сиужеткәа шытас изауыз, афеапыцтә поезиа асахьаркыратә лшарақәа, чыдала афольклортә сахьаркыра-стильтә цыраагзақәа поетикатә еиқырцаагас, гәицхәиыхьзагас автор ихы иахьархәо, иаагозар, ажәеинраалақәа: «Ажәытәтәи агара ашәа», «Апхыыз», «Ковта шкәкәа», «Сыпшалас», «Патцеицәтәа Қәачала», абалладақәа: «Асаби», «Гәиында-пшза», «Ақырпын», апоемақәа: «Иаирума», «Имтааз азыс», «Афстааи анхәи» уб. егь.

Ус анакәа, хәара атахума, апсуа филология, хәтакахыала хәамтазтәи алитературадтаащәи, хра злоу апроблемақәа ируакуп апхәащәа здыхало ашәкәышы ду ирфеамтақәа иргәиццәтәаху асахьаркыратә мазакәа раартра, ихымпадатәиуп автор зыхтартас изыкалас жәлар рфеапыцтә мазара ихы ишаирхәо, ибаохатәрей исахьаркыратә қазарей ирыбзоуруу ирфеамтақәа цакылеи формалеи реиқыбаашыа акәамацамақәа, ирфеаратә хыкәкы ахәсабшыа ачыдаракәа рытцара.

Афольклортцараей алитературадыррей еицырзепишу арт апроблемақәа ус унарыдыххылыны иаразнак ишыақәуало икам. Ара, хымдада, иагтахуп аамта рацәа иначыданы, инагоу атеориатә зыкцара, алитературей афоль-

клори еицеипшы рдырра, алитературатә гьама хәрак, иара убас атцарадырратә цышәа ду. Зызбахә хәмоу атцаамта автор В.Агрба абарт аказшыкәа зегыи дрылакоуп хәа азгәастар агха сыхьуейт хәа сгыи иаанагом. Уимоу силаехәаны иазгәастоит: атцарауащ алитературей афольклори реимадара апро-блема қәеиарала дазаапсоижеи акраатцуйет. Уи итцарадырратә хыкәкы хадақәа иреиуоу, ахәшәара бзиа зауыз, урысшәала ишу рапхьатәи имонография «Апсуа поезией жәлар рфеапыцтә рфеамтақәеи» (1970) зыкугыи иароуп.

Сзыхцәажәо атцаамта «Б. Шынкәба ипо-езией ажәлар рфеапыцтә хәамтақәеи» азкуп, Апсны жәлар рпоет ипоезиатә рфеамтақәа рфеи ажәлар ражәарфеиара тыпс иааннакы-ло, апоет ирфеиара иазхәзыгәрей иказара атышәынтәаларей рфеи иалшаз, ишымтақәа цакылеи формалеи ргәиыршәарафәи рольс инанагзас анализ азура. Абри ашыза атцарадырратә хыкәкы анагзаразы атцарауащ хаз-хазы дырзаатғыланы анали-лиз рыдкәицәлеит апоет икалам цында итцигаз, ажәлар ирылатәахәуо еиуейпшым алитературатә жәла хккәеи ажәнарқәеи ирыцаркуа апоезиатә рфеамтақәа жәпаки: алирикатә жәеинраалақәа, абалладақәа, иажәеинраалоу ароман «Ахра ашәа», адра-ма «Ахра иафәхаз», ахәыцкәа ирызку ажәеинраалақәеи алакә-поемақәеи.

Атцарауащ иусумта актәи ахакны акыр инартбааны дырзаатғылоит жанр рацәала еиласоу Б. Шынкәба илирикатә рфеамтақәа. Уақәа хәкәла икәтәуо акритикатә анализ алтцшәакәа рыла, апоет заатәи илирикатә жәеинраалақәа (иаххәап, «Ажәытәтәи ага-ра ашәа», «Сара сгәыргәицит, сара сыпоит...», «Зыркәи...») ркны афольклортә стихиа иахә дамехакны дамоуп, уи апоетикатә хыпша ахархәара акыр итбаатәиуп ишымтақәа ркомпозицией рритмика-интонациатә еиқыраашыи рганахыала. Аха ус шакәугыи, апоет иаццатәкәа афольклортә цсабара ахәақәа ирцигоит, мыцхәи азфәлымхара роуртә рцакы ирфеиуейт, иртбаауейт. Абри ирфеаратә мөафәи иаацәуоушәап уи ибаохатәра аус шадиуло – иажәеинраалақәа цакылеи формалеи реиқыбаашыа, еи-лхыхоу аритмикеи аинтонацией рыла ргәиыршәашыа, асахьаркыра-стильтә цыраагзақәа рхархәашыа ухәа. Абарткәа зегыи аказәа ду индивидуалтә лагамтәи инапкымта лыпшаахи рнубаалоит.

Алитературадтаащәи иазгәатоу алкақәа аныкәицәо аамтазы, Б. Шынкәба ирфеаратә лытцшәакәа хытцхыртас ирымоузеи, излалир-шәзеи хәа азцаара ыкәыргылан, атак қатцәуа, иашан иазгәеицит, зегыи ирыцкынгыи дахәапшуйет, уи ибаохатәра ду иначыданы, дхәыцаахыс афольклор-этнографиятә дуней дахәалаазоу, гәыла-цсыла дахьамадоу, насгыи аапсарата ихы аус ахьадиуло. Абрака, апоет афольклор иазааигәахара ханалацәажәо, имхәақәа уаафсуам, Б. Шынкәба ацьбааа (Алгартә 5-тәи ад.)

АБАӨХАТӘРА АӨАЗАРАҒЫ

Апоезиа адуней акны зхатә тып аанызкы-лахәуо иакәны абжәаратәи абицара азәы хәа дрылагылоуп арфеиара знапы алаку апоет, апублицист Вахтанг Апхәзоу. Ари ауащ пса-барала ициз арфеиара абзиабара иабзоураны илаз акыбащ чыда дышқырпышыз алитерату-ра адуней ахь днаагеит, дшааиуаз итышә-ынтәалоу апоет иөазара акынза дназеит. Апоет дызнысхәоу ирфеаратә мөа азәым-кәа-цыцымкәа иахцәажәахеит, ибаохатәра ахә ршьахеит. В.Апхәзоу поетк иахәсабала дшышыақәгылахәуо, алитература адуней афәи агьама бзиа иманы, есааира пхьака апшра зылшо иакәны ихатә тып нкылыны алитера-тура аштәф ирфеиара мөа ишаиццо убартоуп.

В. Апхәзоу зегь рапхьазагыи идурехәала-ша акәны икоуп, апсуа қыта дшаазаз мөашыо, дызлацәажәо, дызлауауа иапсшәа ацқыра, ахаракра, имоу ахәатәи еиқырааны аамстәшә-ала ахәашыа дахьақәшәо. Ирфеаратә доуха иахылтцауа идунейхәапшра апшзара, ақыиара, ахәлалра ухәа уззаатғылаша рацәоуп. Зынза жәеиза шәкәи тыжхәеит. Урт иреиуоуп 2015 шықсасы Апхәынтшәкәтыжыртә итнәжыыз иажәеинраалақәеи ипоемеи еидыкыло ишәк-жәи «Зымцахә еиқыра». Апоет икалам ицыцхәоу ирфеамтақәа ркны иумбарц зылшом рчыдара-қәа, хыхь-хыхьла акәымкәаны, игәтархәиццоу ацәаныррақәа рыла игәи-ипсы ацантәи иа-ауа, идунейхәапшыа апхәащәа ишрыди-гало. Уи аргама иааирпшуйет еилацәқырло иахьатәи апстазаара изцәырнаго ифилосо-фиятә хәыцрақәа, иара убас инартцәуаны аамта иөагылахалашыа зейпшроу. Ихатә дунейхәапшышәала, абзией ацәгәи еиламыро-ашьакәа, апстазаара изцәырнаго агәтыхәкәа раарпшраз ахәыцра фыцкәа ралкаара иөа-зишәо. Абаохатәра злоу В.Апхәзоу ипоезиатә рфеиара иазаатғылахәуо еицырдыруа апсуа алитературадтаащәи, акритик Руслан Қапба иали-каауейт апоет қазарала ихы ишаирхәо еиуей-пшым ажәартә элементкәа, ишымтақәа ишыр-пыпшуа апстазаара ацқыра, насгыи ахәатәи ахәашыа иақәшәо иакәны агәтәхәыцрақәа узтәша ачыдаракәа ркәынцарагыи дшаман-шәало. Цабыргны, апоет ихатә уаоышәала ахәлалра шыныпшуа еипшцәкәа, ишымтақәагы ирныцшуйет, аха абри аамтаз абзией ацәгәи реилазжара дшаафәгылауа, апсадгыл иаеицш ишазықәпалатәу ухәа, изцәырырго агәтәхә-ыцрақәа қазарала апхәащәа ирызнейгоит. В.Апхәзоу ишыақәгылахәуо, зылапшхәаа тбаау рахь дыпхьазатәуп. Ишымтақәа ирны-пшуа инартцәуаны ахәыцра иацу ибаохатәра есымшааира пхьака имөа аанартуйет, ипо-езиатә доухагыи амчара иазнархәуйет. Апоет дызлагылоу аамта иацу ахынтәоынтәрақәа ддыртәиуаам. Цыара-цыара ишымтақәа ирны-цшуйет агәыроуей ахәааи згымхәц ипсадгыл алахынтә имцәаа ишиццоу, хыхь ишаазгә-тоу еицш, пхьакәтәи аеицш гәтыхас ишимоу, апстазаарафәи имөафсысуа ахтысқәа иааигәа-ны ишидикыло.

В. Апхәзоу ирфеамтақәа хшыюзышьтрала зхы-згәи акынза инаганы ирыпхәо имбарц зылшом апоет иөауцкәтәи идуней амаза-қәа шырацәоу, урт ишырныцшуа ипсадгыл азхьра, ахзызаара, псадгылда ауащы дыш-

хәартам ухәа. Урт рахынтә абрака иаазгоит апхәащәа рдунейхәапшра аазыртуа акәны ирыдигало ируаку ажәеинраала ацыццәаха:

... Сшыәфә сзәицхонац сныкәоит,
Снатәаргыи шәымтәк саапсаны,
Апсны сыкоуп саныкоу,
Саныкамгыи сыкоуп Апсны.
(«Апсны сыкоуп», ад. 3).

Абар, арт ацәахәкәа рыкәфызтуа даөа жәеинраалак ацццәаха:

... Пшыәтыпцла итәыи ирызмихо адгьыл,
Ирыламоашьоз Апсны атып.
Азә деиөазозар, нак уи днадга,
Лапшыцәгыа ақәазааит сыпсы атып.
(«Сыпсы атып», ад. 4).

Арака апоет изы ихадараны ипхьазо-уп аамтәи ауащпс реимадара, апсадгыл пхьакәтәи аеицш азхәыцра, хәра иаабо-ит хатәла апоети аамтәи реизыкәазашыа. В.Апхәзоу ишымтақәа реицарақәа, изызыкәа-лакгыи, рымехак зыргәгәо алирикатә гәеисб-жыи ахьырылтцауа ауп. Хәарада, апоет ихә-ыцрақәа ирныцшуйет еиуейпшым, исахьарку астильтә формақәа, иаагозар: ауащ аамтәи реизыкәазашыа, апстазаарей алахынтәи реимадашыа, апсабарей ауащ реидхәала-шыа, агәаанызаарей ацәахәарақәеи есымша ауащ игымзарц ухәа, исахьарку аформатә знейшыақәа рыла раарпшра дшаазкәзоу.

Хыхь иазгәатоу алкақәа рнаоуангыи В.Апхәзоу ишәкәи «Зымцахә еиқыра» акны хрыдрьпхәлоит Апсадгыл абзиабара, аз-гәыкәра. Дали Цабали ахырцәара аамтақәа раан итадырцәыз апсуа қытқәа рхьаага-ра, усейицш уаха икамларцз ацәынцдыгыл пхьакәтәи аеицш азхәыцра шәтаху ухәа роуп апхәащ ицаицхәарцгыи ииттаху. Усейицш икоу ажәеинраалақәа иреиуоуп: «Сыынцъ сыпцаауейт», «Атәым дгыл икыюуа аныхәапхьыыз», «Гырзал», «Схынхәит сара», «Шәапсыуауа шәаанхароуп», «Атрыш-ққа луаз» ухәа егыртгыи. В.Апхәзоу илирикафәи имацымкәа иналкааны атып чыда ааныр-кылоит иара убас, хыхь ишаазгәтоу еицш, апсабарей ауащ реимадара зейпшроу, анао-сан ахархәара азиуейт апоет икәша-мыкәша имөафсысуа ахтысқәа издыртцысуа агәтәхәыц-рақәа рыла иааирпшуа апсабара асахьақәа, иаагозар абарт ацәахәкәа:

Абар, иаацәылашеит, иит даөа мшык,
Узцом уафсыны, ахтысқәа еилашып...
(«Адгыллаз азазагыи хәшәуп», ад.6).

Абарт ацәахәкәа ирышьашәалоу, аа-мтәи автори реимадара аазыртшуа даөа жәеинраалак алагамта абас икоуп:

Суаоыбжара сынтысзаргь,
Суеикануам аамта, итабуп.
Хьантәрақәак сыхтысзаргь,
Ғәпныкәагыи үстөм, уеицхәуп...
(«Суеикануам аамта», ад.33).
(Алгартә 5-тәи ад.)

АБЫРФЫН РАХӘЫЦҚӘА РХЫЫ-УАРҒАЛ

Иахьа апсуа поезиа аицхәарақәа хазрылацәажәом абицара аицхәбацәа иаарыцагылаз абаохатәра згым апоетцәа фарацаа ируазәку Заира Цхайтыкәа лыхьыз мхәакәа. Урт хлитература иаалагылт рхатә тематика штыхыны, рхатә хыцшыа, рхатә шыша рыманы. Ус икәлар акәын. Апстазаара ахатә еицш, алитературагыи фийоит, аеицтанакуйет, игәылтәауейт... Апо-езиа ашә-гәашә аартны уи ашкәа дымфәахыцит акыбащ чыда лыманы, анцәа илыцишаз ашәшәра акәымкәа... Апоезиа акара – чыдала алирикатә поезиа акара – амилат цәа зхоу даөа қазарак ыкәзам...

Апоет данпоету, уи ицәахәкәа апстазаара акнытә иааганы, ажәа лыпшаахла ишырцаны, иапхьаз, изахаз ргәи арахәыцкәа мело-диа хаак рфәшәратә икарцароуп, фыц блала иаарпшуа дунейк иагәылархалароуп. Абасоуп хшахәапшәу хәра, абаохатәра златцаны Анцәа иишаз апоет Заира Цхайтыкәа лырфеамтақәа ханрызхәыцуа.

Заира Цхайтыкәа дпоетцәкәоуп. Дыццакзом. Ишырхәо еицш, мшыкы жәеинраалак мшыкәа, нас иаазыцхәкәа акыцхьыртқәа инарыдгәло идәыкәу поетым. Уи еснаг ан лыхшара иира дымгәамтцәкәа иазыпшуа дылвоызоуп. Еснаг

дырзыпшуп лыпстазаара зегь зылкыз апсуа ажәа еинраала алқхала зыцәырггараны икоу ацәахәкәа, ажәеинраалақәа, афоризмкәа, аминиатиурақәа, ажәабжкәа. Урт шылзааи-лак, итәи-ипца игәылтәаанз лыхьтәи гара игаратцаны илымоуп. Уамашәа дрыхьзыоит. Азкы иаазара иацу ацьбааа цәгы илзафызоуп жәеинраалак апсы ахатцара. Убри азоуп уи иагьзылхәо:

Сажәеинраала – сара исашәоуп,
Хәицрымшәәзо хә хәицуп.
Сгәи-сыпсы зырцәажәо Ажәоуп,
Казшыалагыи цәгы хәицшуп...

Апоет, ажәа иамоу акапан, анарха ибзиазаны еиылкаауейт:

...Сажәеинраала сыпсы иаоуа,
Сшыә-сда иртысуа ашәаны.
Сажәеинраала – зегь ириааиуа:
Саныпсугыи, саныбзоугыи!

Абас, «адуней дузза итамзо» лыпсы ыргәатәмуа, «еазә илапш иавшәаны лара лылапш иташәаз сахьақәак еизго иахьа уажәраанза иапылтәахеит, апхәащ иналга-

хейт хыпхьазара рацәала апоезиатә шәкәи хатәрақәа.

Д.И. Гәлиа ихъз зху апремиа ана-шыаразы икәыргылоу, 2014 шықсасы «Апхәынтшәкәтыжыртә» итнәжыыз Заира Цхайтыкәа леизга «Абырфын рахәыцкәа», уаанзәтәи лырфеамтақәа хазыртәауа шәкәуп. Уи иагәыләлеит ажәеинраалақәа, афоризмкәа, аминиатиурақәа, ажәабж, агәаанагарақәа.

Ажәакала, ари ашәкәи уаанзәтәикәа изларейицшым, арака апхьащ ибоит апоет лбаохатәра амехак, лылапшхәаа, лышунцкәтә дуней абеиара. Насгыи, хәпцәлан иаххәар хтахуп, ари ашәкәи иагәылоу афоризмкәеи аминиатиурақәеи шжәеинраалақәоу (апо-ет лема амехак зейпшроу инакәыршәаны ашыша формагыи азылыцшаауейт).

Заира Цхайтыкәа лырфеамтақәа ркны имацымкәа атып ааныркылоит: ауащра, апсадгыл, Апсны аеицш. Избанзар, уи, цыоуки-цыоуки поетцәк ишрыхьло еицш, «ырбашақә, лара илылам лылоушәа, дызлакам ауаа алақхарц азы лажьагажәала иоуа дре-иуам. Уи ибзианы илдыруейт ажәеи, ауси, ахымфәагшәеи анеицимла, ианеиламгьа, зыбжыцәгыа ада уаха мчык злам акәарацча иаоызоу, мчыла еибытоу ажәеинраала

ишеипшо. Аицыларакәа раан уи еитлхәо ихәахәеит абарт ажәакәа: упоетзар – упоет-ыз, уафсыуазар – уафсыуаз, аиашей ацқырей доухамны иуцыз, ахатцәа данхатцәахәгыи – ахатцәра...

Лара лзы апсадгылкәа ирыпсадгылуп Апсны. Апсуара азақәанкәа ртәхәхәара – ирейхәу гәнахараны дахәапшуйет.

Арака ишейбоу иаагар хтахуп Апсны иаз-ку, асаби ипсыц пхәицш ицқыоу, лара лыдагыи дәәазы абас изымыоуа ажәеинраала:

Апсны пшза –
сыпсы,
Изыруейт:
Угәеисыбжә аангылар, –
сыпсуейт,
Уга-пша амысыр, –
схәаеуейт,
Ушьхәкәа рхы ладырқыр, –
сзытуейт,
Ухьз еазы ихәар –
сзызоит,
Сеицә еазә бзиа уибар, –
сухыбаауейт.
С-Апсны пшза –
сыпсы,
Сукаахшоп!
Заира Цхайтыкәа лнысымөа
унаныпшылалак иубоит уи апсуа тыпца,
(Алгартә 7-тәи ад.)

Д.И. ГЭЛИА ИХЪЗ ЗХУ АЦСНЫ АХЭЫНТҚАРРАТӘ ПРЕМИА АИУРАЗЫ ИҚӘЫРГЫЛОУ АРҒИАМТАҚӘА ХРЫХЦӘАЖӘОИТ

ХРА ЗЛОУ АЗЦААТӘЫ ИАЗКУ АУСУМҒА

(Алгарта)

рацаа шадитцаз хфольклортцаарадырра афапыцтә рфеамтақәа реизгашык, ркыпцхык, рытцаафык иахасабала. Зегы ртәы хамхәрғы, шака рытцаркуазеи 1959 шықәсазы итижызы азизга «Ацсуа жәлар рпоезия», 1990 шықәсазы адунеи збаз ифольклор-етнографиа тә еизгамтақәа рышәкәы «Ахыртәатәа»! Шака ртцакы дузеи урт аизгақәа ирзыцтәоу инеицыху ацхәажәқәа, 1952 шықәсазы иацитаз аусумта «Ацсуа жәеинраалеи фәртәышыа апринципкәа ирызкны!» Хәарас иатәхи, еиқәыпцхәзоу аизгақәеи аусумтақәеи, В. Агрба ииашан ишазгәеитә еицш, аума рытцаркуеит Б. Шынкәба ирфеамтақәа «рцапха» аартразы, ипоетика амазақәа рцәыргаразы. Иага умхәан, уи «ихатә поезиатә хәыцрақәа зырцысуаз, ирфеаратә хәсахәкәа итәазхәоз иреиуан жәлар рфеапыцтә рфеамтақәа» (В. Атцнариа). Имачым урт рахынтә, хыхь ишазгәастаз еицш, иацитазқәа шыатас ирзыкалзгы.

Хы рацәала еиласоу ацсуа жәлар рашәеи ражәеи, еиҳарак атоурыхтә-фырхатцаратә рфеамтақәа, ридеи-тематикатә хырхартәи реифеырцаагатә мархәкәеи Б. Шынкәба қазарыла ихы иаирхәеит Ацынцтәылатә еибашыра Дузза (1941–1945 шш.) иазикыз апоезиатә шымтақәа раццарачы. Апоет дхәапшуеит жәлар репикатә традициакәа рахь, ихы иаирхәеит уи асахьаркыратә лшарақәа, аепикатә фырхатәа (Цшыкәа-ица Манча, Инацха Кьагәа, Кьахьба Хаццаратүхәа) фырцштәыс иааганы, ишымтақәа фырхатәаны ирылегаллоит. Арфеамтақәа изыпцоу ахәшәара рытараан, алитератураццәаф иажәа цтәцгәиркуеит афольклори апоет ирфеамтақәеи рфынтәи иаагоу зеиуахк утаху афырцштәкәа рыла.

В. Агрба илитератураццәаратә блаццарыла излазгәеитаз ала, Б. Шынкәба «иказара иазхәыцхәза, афольклор ахәтаа еицхәеит ишымтақәа рфәи, уи атыц ааннакыло иалагоит иара апоет иитәу, иоригиналу ахафәсахәкәеи,

асинтаксиси, апоетикеи» (ад. 21). Дәеакала иахәэозар, Б. Шынкәба афольклортә поетика, афапыцтә ажәарфеиара аиқәаашыатә мағәахәкәа рымацара зыерылазыгзоз поетмызт. Уи иаипмыркызақәа ицшауаз, афыц иашытаз рфеиашын. Ари дырццаркуеит иажәеинраала қаймацқәа: «Нас мышкызыны сыпсы схытып», «Ахра иалиааз», «Бжык саҳауеит», «Раида гәышыа схәеит...», «Хыншәжәа», «Цлоу», «Азиаскәа», «Исараз» уб. егь.

В. Агрба иусумтафәи лымкаала дырзаатгылоит, Б. Шынкәба ибзиабаратә лирикәи ажәлар рфеапыцтә поезиеи реизыкәаашыа реиццарәи азцаатәгы, хшыфәшыштра захтәша алкаакәагы қайтәоит. Амала инацшыны иазгәатәтәуп, апоет афольклор асахьаркыратә лшарақәа ихы ишьаирхәоз ажәеинраалақәа раццарачы мацара шакәмыз. Жәлар рфеапыцтә ажәарфеиара апоетика (еиуеицшым асахьаркыратә цыраагзакәа, акомпозициатә еиқәаарқәа, еилағәахәоу афразеологиатә еицаиарақәа ухәа) уи дазхәапшуеит, абалладақәа, апоемақәа, иажәеинраалоу ароманқәа, адрама «Ахра иафәхаз» ухәа раццарангы. Ари азцаатәгы иаимижыит хзыцәажәо аусумта автор, убри аамтазы иара чыдала ауха инартбааны, интқаа-аатқааны анализ ззиуа арфеамтақәа иреиуоуп ахәыцқәа ирызку алакә-поемақәа «Иаирума», «Ақарматцыси абгахәычы цыхәабәеи», «Ашстаи анхәи», «Имтәаз азыс», иажәеинраалоу ароман «Ахра ашәа», иара убас жәеинраалала иаццоу адраматә шымта «Ахра иафәхаз». Абарт арфеамтақәа зегы анализ рзураан, шыарада иаапшуеит атцарауаф иерудици тбаа, апроблема инартцәулы алацәажәара алзыршо исубъективтә хшыфәцарақәа. Икацоу илкақәа рахытә ихаданы изхәапшәу убриоуп – ацсуа милац рсахьаркыратә жәә апоет ирфеаратә мқәеи ицәаннрықәеи еиқәтәарада иарфыхон, уамакала иартцәулон ипоезиатә цәалашәарақәа. Ари ашыза апро-

цесс цон уи арфеиарамәа дахынзаныз.

В. Агрба иусумтафәи иара убас дазаатгылоит Б. Шынкәба ацсуа рфольклор-етнографиа тә материалқәа ранцәафык, ркыпцхык иахасабала иаацсарақәа ртәгы. Лымкаала иеазтәылынхы бла царыла атоурых-текстологиатә анализ иахижыуеит апоет ианитцәз, еиуеицшым афольклортә вариантқәа жәпақы еифеыбааны поемак ахасабала еиқәиришәаз атоурыхтә-фырхатцаратә епикатә ашәа «Цшыкәа-ица Манча хәтеи Баалоу-цха Мадинеи». Алитератураццәаф иаижижуам арака уеизгы-уеизгы ицәырцәу азцаара: арфеамта ажәлар ираццәтәоу, мамзартгы апоет афольклортә материал аус адула-ны ицәыргиз алитература тә шымтоу? Ари азцаара ишаанагара азаатгыларазы, В. Агрба дрызхәапшәит Манча ахәта изкны акыцхь збахәоу ахәамтақәеи ашәақәеи рвариантқәа зегы. Еиуеицшым урт авариантқәа хәта-хәтәла дырзаатгыло, рсиужетәиқәашыеи реицәартәышыа ачыдаракәеи анализ қәтауа, ишьақәиригылоит доусы изхылцшәтәроу, рфеаратә цсбарас ирымоу. Анашсан акыр иеадцаланы итицәауеит Б. Шынкәба еицирцааз арфеамта «Цшыкәа-ица Манча хәтеи Баалоу-цха Мадинеи» афольклори иареи реиғәыцхәра азцаатәы. Арака алитератураццәаф дыззаиуа алкаа – жәлар ражәарфеиара иахылцыз арфеамта авариантқәеи Б. Шынкәба «ирфеаратә цыбаа» адцаны еиқәицааз, еибитыз апоемеи излеицшу шыкоу еицш, излеицшымгы мачымкәа икоуп: афбатәи иаха ихатәауап, инагзоуп жәлар раццәамтқәа рааста. Аусумта автор иажәақәа хы иархәаны иахәэозар, «ажәлар ргеирира шыла-дала игәнызкылаз, изнырыз апоет икыбаф иабзоураны» иаццәхәит «зәиғәатәм алитература тә сахьаркыратә шымта шыахә» (ад. 145). Аимак-ицәак зхылфәиашәоу, жәлар рфеапыцтә рфеамтақәа рытцәара зыбаба ду адызтәхәоу атцарауа Ш. Салақәаи, А. Аншба

зыхцәажәахәоу ари азцаатәы дазаатгылауа, атцхәтәан В. Агрба икаитәоит хшыфәшыштра зтәтәу анашстәи алкаагы: «Асахьаркыратә шәзара ахынзакәоу ала хәхәапшуазар, Баграт Шынкәба иаццәмта «Цшыкәа-ица Манча хәтеи Баалоу-цха Мадинеи» Иуа Қоғони ишәдевр «Абатәа Беслани» иреиуоу, қыбафла ишьтәбахуа, ацсуа сахьаркыратә литература иахьырхәағәкәоу, адунеи алитература иаццәахәоу ашәдеврқәа ирылауцхәзаша шымтақәоуп. Дара рыфәбагы хылцшәтәрағәы, еиқәаашыағәы, цакылағәы зынза еизааигоу, қазарыла иҳарақәу, ацсуа литература ахьз тызго шымта дуззакәоуп» (ад. 146).

Хәарас иатәхи, Б. Шынкәба ибзоурала иаадыруа, уимоу ашкәлтә программа иалоу «Цшыкәа-ица Манча хәтеи Баалоу-цха Мадинеи» иахәа атцакы назаазаны, игәылтәаны икаларазы иатәхын агәма ҳарак, аблатцары, абафхәтәра зәыда.

В. Агрба имонография ацсуа алитература тә бышәа хыркыла ифәуп, ихәоуртәашыа акәзар, цәгы иманшәалоуп, ацхәаф изақаразаалак дамыруадафәу еилыкәа-еилыкәа икоуп. Ас еицш цакылағәы шышәа бышәалағәы еиқәтәа-еиқәгыла икоу аусумта зәиғәатәм цыраагзоуп атцарауа-филологцәа рзын еицш, Ацсуа хәынцқарратә университет ашкәлтәеи ашкәлтәа рытцәафәеи рзы, иара убас уи хәартәра ду рзәлоуп ацсуа литература иазфәлымхәу ацхәафәа зәгы.

Иҳақуп сгәахәуеит, хара имгәкәа (еааны, май 12 рзы) ххәынцқарра ахынзаназаазо инартбааны иазгәатәахә аусумтағәтә – Б. Шынкәба дижижәи 100-шықәса атцара арыцхә иахәкәшәаз иара изку аусумта шыахә Д. Гәлиа ихъз зху Ахәынцқарратә премиа иаурцазы иахьықәыргылахаз. Хымқәада, ацсуа милац рпоет ду ирфеамтақәа, ишьтыху алитератураццәаратә тема ахәақәа иртәгзаны, еилыршәшәаны ган рацәала ахәәажәара зылзыршәз В. Агрба имонография «Б. Шынкәба ипоезиәи ажәлар рфеапыцтә хәамтақәеи» ацсоуп ахәынцқарратә премиа иаура.

Валентин Кәағәаниа, афилологиа тә цаарадыррақәа рдоктор

АБАФХАТӘРА АФАЗАРАФӘЫ

(Алгарта)

Апоет ипоезиә афилософиатә дунеи хә-апшара ацауларә шәага-загас иамоу, изыртцәдырғуа акәны икоуп ипоезиатә баохатәра аоазара аҳаракра, уи шыатасгы иамоуп ацсадгылы ажәлари рлахынцә инарццысуа ацәаныррақәа агәгыха рацәа шинатә, ихәа-аха ишмиц. Усеицш адраматизм зныцшуа ажәеинраалақәа иреиуоуп «Сцынцә сыцша-ауеит» хәа хыс измоу, уи акынтәи иаагап цәафәақәақ:

Нацнәтә еицш, ськәгылоуп сыдгылы,
Саргы сапоуп, сьшашәтәым.
Сыцсадгылы, сукәыхшоуп, судкыл,
Ихьшәаз, исыхьзым атәым.

... Сыцсадгылы, сапсуара змырзыз,
Сапсуоуп схәартә сеиқәзырхаз.
Сабдуцәа – зны амшын ихыртцәз,
Рбызшәа еицамк исзырхаз... (ад. 12-13).

В. Ацхәзоу ирфеаратә моа иааркәафәны уахәцәажәазом, ишымтақәа ак атқыс ак еиғәны иудуқылоит, насгы иаиццәахәоу зегы аидкылыны урыхәапшуазар ирхәыцгоу доухәмчны уаднапхәлоит. Иликратә дунеи шыатас иамоуп апоет идунейдиқыләшәа, ихәыцшәатә культура анырцшрала ацстазаара ахтысқәа лабәаба раарцшра шилшо. Апоет ирфеарәф иахбартоуп ахәфәйтә қазшыа змоу алирикатә хәитцәара дшаманшәало, уи иабзоураны ишымтақәа атцәдырғара рыланы ацхәафәи аццәафә рьедьырцаулоит. Уи агәалақәаара узаццәартә еицш, иҳадигало ашымтақәа рдунейи уахәаднапхәало иабзоураны аргама ҳрацхәа иаагылоит апоет ихатәы дунеи хәапшышыа сахьаркыра ҳарақыла аарцшра дшакәшәо. Аамтақәа дазхәапшуеит гәыроала итәу атоурыхы, уи иаргы ишыхәау ишымтақәа ирныцшуеит. Абас иалагоит иажәеинраалақәа руак:

Цабалка нықәлоит, схала сцалоит,
«Шәзыниазәи, сашыцәа ?...» –

Гәаныла сцәалоит.

Абри ахшышцәк инарццысуа агәтәхәыц-рақәа мац-мац ургәылархәлоит, ухы-угәы акынзагы инеиуеит. Ари адгыл ега мыкәма-бара ахнагахәазаргы, уи иашыагәыту ацсуа игәгыра зра-цсра шакәым ҳаилнарқауеит ажәеинраала ахыркәашыа. Абар, уи зырцәдырғуа ацәафәкәа:

Шьарда цуазаргь, цоурыхуп, иажәуам,

Азыхь – схы зхызбаауа, рылымкаа
изжәуам.

Сзыкәгылоу сыдгылоуп сцацқәа зласоу,
Сахәжәаар насыпуп, разкыс уи ансоу.

Схынхәит сара, Ацснәтәыла сынхоит,
Цабал цшза сьлоацә анәеи
сеиқәнархоит.

(« Схынхәит сара », ад. 16).

Абри ажәеинраала злахыркәшоу ацәафә-ақәа гәыграла итәу аамтәикәшәара азхәыцра уаднапхәлоит, агәгыра ҳамазарц азы автор агәра хыргарц иахәкәиқуа инамаданы иликратә амеҳак еиҳагы иртцәауеит, насгы ицсбаратә баохатәра аҳаракрагы зырна-гоит. Апоет иказара ҳаракы амазақәа реи-ҳарак цәахуп ацсбарәи ауақи реимадара аазырцшуа апеизажтә лирикафәи, уи амаза атцдыраараз ацхәафә ирмарианы иахызнеиго лабәаба иахнарбоит апоет ажәа азқазарахә амәа ду дшықәу. Усеицш икоуп ажәеинра-алақәа: «Ахәа қәпсәит», «Амш санацшала», «Ацшатлакә», «Агәил-шәты алахынцә», «Азиас ацстазаара», «Афә цысит», «Ашәт афәлоит абхәса», «Азыш ашәа», «Анакә», «Шарцәцәа кыдуп ишеишеиуа» ухәа егырт-гы. Апеизажтә сахәкәа аазырцшуа иажә-еинраалақәа ркны рацхәаза иргылыны апоет ицәалашәарақәа рызхәыцрақәа роуп ҳзидкыло, еиғәиқәа ҳабла иабоушәацәкәа асахьагы тыхуеит. Ари арццаркуеит апоет ипоезиатә сахьаркыра аилазаашыа абеи-ара, уи адагы ибаохатәреи исахьаркыратә рфеиашыеи. Ацхәафә изгәақәоу ацсбарә ацш-ара ихәтә далазоаны, ацсбарә дахәтәкны дшыкоу ала цәаныра ҳарақыла аарцшра иликратә. Апоет ибзышәа ацқәара иабзоураны илирика иацоу ахәтә философия аарцшразы иажәкәа мроуцәкәа, исахьаркны рхәашыа дахәкәашәо азы ишымтақәа рцакы иау ацшара еиҳагы иартцәулоит.

В. Ацхәзоу «Зымцәхә еиқәу» хәа хызыс из-итаз азизга, апоема аламцәкәа, иагәылоу ажә-еинраалақәа зегы аидкылыны урыхәапшу-азар, цакылеи формалеи еицшымкәа, дасу рхәтәы сахьаркыратә хәсахәкәа рымоуп, уи лабәабазтәуа акәны икоуп ауақи идунейхә-апшара иахәтәкәу ацқәара, ақьиара, акәыгара, агәгыра, ацсадгылы азхәра, аизхәыцрақәа урыдыцхәало ухәа реицш икоу ацәафә бзи-ақәа. Ашәкәы иацхәо игәеитәтә апеизажтә

лирика еиҳа ацжәара шышәтнахуа, ацсаба-ра иацу ацшара еицш, ахәақәагы ибартоуп апоет. Ажәеинраалақәа руак акынәтә фырцш-тәыс иаагозар, абасеицш икоуп:

Абар, азы налабеит амахә,
Ишцәуаццә ицәыиуоз еиматәа.
Аратцла хәын, иалшәауаз абәхә...
Ахысқы итәиришәуан ахтә...
(«Азы налабеит амахә», ад. 69).

Ажәытәзә аахижәтеиғы ацсуа аеқәа ныкәыргон, рыцстазаара иацын аеы аазара иадхәалоу ацәс-ақәабз, иахәа уажәраанза-гы еиқәырханы иааргоит, аха хәамтаз мацк иацәхәтәуа иахәалағә апоет иғәы иалоуп. Убри акынәтә, аеы аазара ацәс шырцтәым хәцеиқәоит ацсуа фольклор аелементқәагы зцубаауа апоема «Аеышыашыана алцха» хәа хызыс измоу акны. Ари апоема афырхатә хада Алмеи уи инапала ииаазаз иеы Гәәтәи реимадара типра азнауеит ауақы аеы ашкә имоу абзиабара шака ицаулоу, ауақы изы аеы шырцхәоу ухәа, насгы иахәа уажәраанзагы аеи ауақи реизыкәаашыа акулът мызкәа иша-аиуа. Апоема акны ишарбоу еицш, аеы аазара аеыбгәақазарагы ацуп, иахәагы иамачым аеы-ибгәақазәа. Нартаа репос акны акәзаргы, аеы акулът еилыхәа иаабоит, иара убас Абра-скылы иххәауа ажәабжәкәа ркынгы. Иахәа уажәраанзагы ҳәжәлар аеыбгәақазара ацәс мырзкәа ишаарго хнарбоит аныхәкәа раан: Мықә, Лыхны, Бзыцта, Кәтол, Цәкәашь, Очам-чыра ухәа ацсуа қытқәа ркны акырцәара ае-ырорақәа, аеырхәмаррақәа ахымоуапырго.

Ианкәазаалакгы аеы бзиә иацшәыцу-азгы калон. Апоема авторгы уи ибзианы иаиришәуеит. Аеыю ацшәма Алма иқәрахь даннеи иашыа ицә Хымцәа дақәицтә далаге-ит. Ари аеыю мазала иацшәыцуаз зәыргы кәлеит. Урт ргәырцса қалазшәа, аицлабрақәа руак аан аеыю Гәәтәи ацхәахә анага шышәтәхь машәырны ашыапы аххәыцра, рацәак мцыц-кәа аеыю заазаз Алма ицсра, аеы змидахәаз иашыа ицә Хымцәа дахәахымзо иахкә-ны еснагә аора изгәышыуаз Гәәтәи анапы ахәағәз, ишней-шнейуаз агәарабжәара еқәа иахәреиуахаз, аора шахаштыз, ианхләпшыда-ха ауахәад ишырцәнагалаз ухәа, адраматизм ахь ухәзырцшуа акыр ахтысқәа ирыниет. Ус, хәылбәхәк зны абгәкәа ианрылашәа, руак анацрас, ашытәхәтәи ауатәа шытәнажә-аз, ахәшәтәра здыруаз дшәдырғалаз, аха ак-

гы амыхәкәа иаалыркәаны ишыцсыз ухәа уанрыхәыцуа, хәарада, асиужет злеибытоу акомпозициә аиларсшыа автор иқәеиет.

Апоема ахы инаркны ацхәтәанза уана-цхәалак, ашымта иацоу адраматизм икала-хәоу акәны автор иҳадигалазшәа агәаанага-ра унацоит, уи анашсангы ари ахтыс хәта-ла даниахәоушәа, мамзартгы ицхәаамкәа цыра икалахәоу хтыск акынтәи иаагазшәа убоит, убас аарцшышыа дақәшәеит. Абаса-ла, апоет илиршеит аханатә гәтәкыс имаз апоема асиужет адраматизм форма ацуба-ауа ашыақәыргыларә, насгы ахыцәра рацәа уцәырызгәша ала қазарыла ахыркәшәра. Ари еиҳагы иартцарит ашымта ацакы. Абар, апоема шныртәоу:

Ааи, лахынцоуп, иузыцсахуам,
Хәзшаз иоуп зхынапқәа ирну.
Зны уишоит, еазны умгахуеит,
Абас ишоуп адунеи, – цсы зхоу ахьану.
(«Аеышыашыана алцха», ад., 209).

В. Ацхәзоу поетк иахасабала деилызка-арц зтәах изы аргама дибаратәы дькоуп, хыхь ишазгәәтоу еицш, арфеиара адоухәтә қыбаю злоу иакәны апоезиә аштә дышцоу, иацхәака еиҳау арфеиаратә еиҳьарақәа ши-зыцшу. Абарцқәа зегы рылымкаа ирфеарәы иазгәоутәша акәны икоуп апоезиә адунеи афә еазәы диеицшымкәа ихатәы бжы ахь-моу. Ишдыру еицш, акы зымхәоу шымта зык-алом, аха икоуп еиҳа зылукауа аццәамтақәа, убрахь ирылапхәазатәуп В. Ацхәзоу ацхә-тәантәи ашықәсқәа рзы иацитаз иажәеин-раалақәеи ипоема «Аеышыашыана алцхәи» еидызкылаз ашәкәы «Зымцәхә еиқәу».

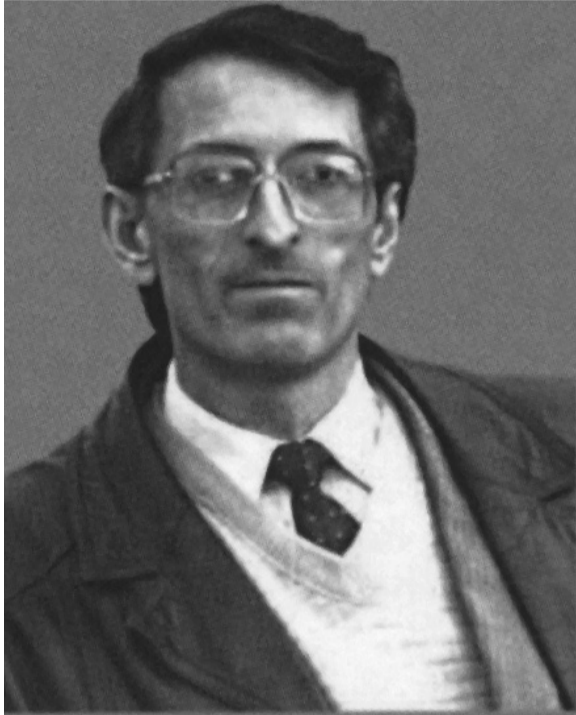
Ари ашәкәы иааркәафәзаны ахцәажә-ара ауп арака гәтәкыс иказ, инартбааны сахцәажәап ухәаргы, иахухәааша шыар-да ираццоуп, аха уажәала усеицш ахықәкы хәафәхәа иқәгылам.

Зызбахә хәмоу ашәкәы фығарыла рацәак идум, аха ишдыру еицш, иарбан шымтазаалак-гы ахәтә бжы аханы апоезиә адоухә цахә-цахәо иалкәозар, афығара иеицанархом, ихысханатәуам. Ари ашәкәы иагәылоу ажә-еинраалақәеи апоемеи ашымта шыахәкәа ир-хупхәазалаша роуп. В. Ацхәзоу ацхәтәантәи ашықәсқәа рзы иацитаз иажәеинраалақәеи ипоема «Аеышыашыана алцхәи» бзиә ибаны издыкылаз сызлареиуот қара, сгәы иаанагоит Д. Гәлиа ихъз зху Ахәынцқарратә премиа иау-разы иқәыргылоу азизга «Зымцәхә еиқәу», хы-мқәада, апремиа анашыара иацсоуп хәа.

Дырмит Бьтәба

ВИТАЛИ АМАРШЬАН 75 ШЫҚӘСА ИХЫЦИТ

ЗЫЛАҢШҲӘАА ҒБААУ
АШӘКӘЫӘӘЫ

Ақсны жәлар рпоет, Д.И.Гәлиа ихъз зху Ақсны Ахәынтқарратә премиеи «Ахъз-Ақша» аорден III аазарей занашью Витали Амаршьан 75 шықәса ихыцит

Витали Цьота-ица Амаршьан диит 1941ш. сентябр 22 рзы Очамчыра арайон Цьгьарда ақытан. Зағхьака ишәкәыюхараны иказ В.Амаршьан заа иаб дидхейт (1943), иашьцәа еитдбацәеи иарей раазейт, ршьапы иқдыргылеит рани рахәшьейхаби.

В.Амаршьан Цьгьардатәи абжьаратәи ашкол далгейт (1959). 1962ш. инаркны А.М.Горки ихъз зхыз Ақәатәи ахәынтқарратә арца-

ажурнал «Алашара» (№4) ақны. Апоет ға ишьақәгыларәеи анырра ду артейт Д.Гәлиа, И.Коғониа, Б.Шьынкәба, иара убас аурыс классикцәа А.Пушкин, М.Лермонтов ухәа рырғиамтақәа. Иааидгьыр-кьазакәа иоымтақәа рнылон ажурналқәа: «Алашара», «Амцабз», агазетқәа: «Ақсны», «Советская Абхазия», Урыстәылатәи атыжьы-мтақәа «Правда», «Известия», «Литературная газета», «Литературная

Россия» ухәа егыртгы. Арғиаюы авторс дрымоуп 20 инареиханы ажәеинраалақәеи апрозатә оымтақәеи (ироманқәа убрахь иналацаны) еидызкыло ашәкәкәа. Рацәак цуам иоымтақәа реизга 6-томкны итыцхьейт.

В. Амаршьан иажәеинраалақәа жәпаки абжьаратәи ашәышықәсақәа раантәи Ақсны ахтысқәа аазыр-пшуа итоурыхтә роман «Ақсхай» аурысшәеи егырт абызшәақәеи рахь еитәганы итыцхьейт. Ихаҗа ақсшәахь еитәйахьейт аурыс поетцәа В.Соколов, С.Наровчатов, акабарда поет З.Тхагазитов, адыга поет И. Машбаш, абаза поет К.Цьгәәтан ухәа ражәеинраалақәа, насгьы абаохатәра злас аурыс шәкәыюы В.Шукшин иажәабжькәа, иара убас М.Твен иоымта «Том Соиер ихтысқәа».

В.Амаршьан иоымтақәа маңымкәа арцага шәкәкәа иргәылоуп, еитәгыло абицарақәа урт рыла ира-азоит, иажәеинраалақәа ирылырхьоу ашәақәа ракәзар, азызыроцәа ирылацәеи жьейтәи акраацуейт.

75 шықәса ихытра аиубилеи идныхәалауа, агәабзиарей, еихау ақәеиарақәеи изеиғьахшюит.

Еиуеицшым ашықәсқәа раан итыжьуп В.Амаршьан иоымтақәа реизгақәа: «Агәеисыбжь», «Слахьынцәа», «Аапынтәи ақәа», «Мрагыларахь зхы хоу ақәасқәа», «Аигәныюра», «Амш ахәларә ихамнахаанза», «Ашьыцқәа ртәыла», «Аччабжь», «Схәычра азын», «Иалкаау», «Ақсха», «Уашхәа мақьа-рсыс» ухәа егыртгы. Аурысшәахь еитәганы итыцхьейт: «Месяц сева». Ажәеинраалақәа. (Москва, атыжьы-рҗа «Советский писатель», 1980), «Там где люди, там и я». Ажәеинраалақәа. (Ақәа, 1980), «Леон Апсха» Атоурыхтә роман. (Ақәа, 2003), «Апсха – царь Абхазии». Атоурыхтә роман (аобатәи атыжьыра, Ақәа, 2012).

Витали АМАРШЬАН

СЦӘА-СЖЫ ПСЫРГЫ...

Ашәышықәсақәа рнаос, ҳақхьака зны,
Ақсыуак дтынчза дыштәоу июны,
Игәеанзамкәа ашә аатуейт,
Ақша ианартызшәағ ибауейт,
Аха ақшакәзам иаазыртуа,
Са соуп июнало усқан уа!

Изалшом хәтала сибарцы,
Избанзар июналоит уахь сыңсы.
Сцәа-сжы псыргы, о мап,
бзанцы,
Ари адгьыл иқәцуам са сыңсы!
Ашәышықәсақәа рнаос, ҳақхьака зны,
Сыңсы июналоит ақсуа июны!

Ибызшәа мызкәа иго-имго,
Ицасқәа мырзкәа иго-имго,
Инхашьа-инцышья... зегь збарцы –
Сыңсы июналоит ақсуа июны!
Сцәа-сжы псыргы, о, мап,
бзанцы,
Ари адгьыл иқәцуам са сыңсы!...

Са сахылцит Ақсынтәыла,
Ақсынтәылоуп са сызцоу.
Са саңсыуоуп гәыла-рсыла,
Ақсуа игәыцқәоуп исызцоу.
Сыңсадгьыл иаиур цьара
цәкьарстак –
Сыхәрабгьыцхоит иаразы.
Иазыкалар цьара шәартәк –
Сыхиоуп бьарқас сыткьарцы!

В. Амаршьан, Б. Ахмадулина, Т. Ақба

АБЫРФЫН РАХӘЫЦҚӘА
РХЬЫ-УАРҲАЛ

(Алгартә)
ақхәыс летика дынтымхәәзакәа иахьа уажәраанза лхы раза, лыпсы раза лыпсҗазаара шымғауылго. Ақсны Ақынцәытәылатә еибашьра антцысы ақәзар, цьюк тахалааит, сара сеынапхьаскып хәа дымхәыцзакәа, арратә корреспондентк лахасабала аибашьцәа рхьаа рыцшо, рфырхатара неитәхәо дрыцын. Убартқәа рзын, уи «Аибашьра иалахәыз» хәа дыпхьазоуп. Ақсны ашәартара иантәгыла згәи мытрысыз дреиуоуп.
Аибашьра иаңыз ахлымзаахқәа зыблақәа рыла изымбаз, ахәшәбылфөи иалагыламыз апоет ицәыуадафуп аибашьра атема ашьтыхра. Аха Заира Ғәитцкә ари атемала иапцдоу лажәеинраалақәеи лочеркқәеи агәрагара рьцуп.
Ақсҗазаарей ақсытбарей хәаатас ирыбжьагылаз, ақсадгьыл ахьчараз зхы иамеигззз апоет

гәлымтәах, апоет-фырпдхәызба Саида Дел-пҗа лтахара илызцәырнагаз ахьаа ауп изхылтцыз уи илызкны Заира иаңылтцыз ажәеинраалақәа рцикл. Арақа иаахгоит ацикл ақынтәи цәахәақәак:

«Уа хынхәышыак,
Хынхәышыак» быздырзом,
Амғақәа цыбшәозаргь
Бгәи итамзо дбырдырзом.
Бызхысхьоу – бызтысхьоу
Мшыкағ еизыбгейт,
Мшыкағ бшыказ
Зызгәамтәз – бахдыртхьейт.

Заира Ғәитцкә лышәкәаҗеи иудылоит имаңымкәа алирикатә жәеинраалақәа. Урт ршәага-зага аума, рыңшқарахра аума, зегьы лара лгәақынты ишаауа иаразнак иуныруейт. Иуныруейт урт равтор лыгәтәцәуарақәа индыркны лычпапш шәахәақәа ркынза: зны

имеығыз, җазны ихәтышаамтәз ақсҗазааратә мға дшанысыз. Уи лирикатә жәеинраалақәа рдунеи дагәылапшны, ашәкәи ақхьажәа ацызтцыз апоет Гәында Сақания илышәуейт: «Апоет лпоезия иацуп ақхарра, агәыбылара ду, ауашы ибзиабара, ақсабара ахзызаара. Зны-зынла убаскәк лнырра уашәшәырахоит, лажәеинраалақәа рҗеи итәцәаху маза лцәыуабжь уахауейт. Аха уи лапхьаф ахьантәра дацалцәом, лхьаа лгәаҗеи италцәахуейт, ақхьаф изы лара есқынагы ачаңашь лҗеиқәуп, лыблақәа гәырға-хьаала итәызаргы.

Заира Ғәитцкә лирика цшқоуп, итәҗоуп, ақхьаф уи имбарц залшәом итылуа асахьақәа рҗеи». Апоезия ашәа шыапым-шла дштанәгалаз знырыз аамтәикәшара дыпнартлейт, лым-шаҗеи апынғылақәа дырцәыхьо. Уи

Цыкәбар-зак са сҗазоит,
Цыкәбар-зак сазар.
Шәахәа рыцкыгы сызсырхоит,
Уи са сымшкәа ирзацлар.

Заира Ғәитцкә лирика инаваргыланы, инаваргыланы ақәым инаңынцангы ртыц ааныркылоит лфилософиатә хәыцшыақәа зныпшуа лаңцамтақәа. Урт иаҗа ақьжәара ааныркылоит афоризмқәеи аминиатиурақәеи ркны. Хыхь ишазгәаҗоу еицш, урт прозатә формала ишәушәа ишыкоугы – афилософиатә шышәцәкәла итәу поэзиоуп. Ари аҗыза аформа штылымхызтгы, лфилософиатә гәтахәыцрақәа лара ишылтәхыз илзаарпшуамызт, хәарада. Насгьы, арақа имхәакәа хавсыр иақкым хәа хгәи иаангоит, апоезия ашәуцқәатәи ари жанр иазхьақшүа апоетцәеи

ашәкәыәәцәеи даара ишмачу. Заира Ғәитцкә ақхьатәи лышәкәи «Аапынра схьымзар...» инаркны апоет ари жанр аус шадьлулац иадылулоит. Уимоу, уажәшәа иаамтәзар қалап урт афоризмқәеи аминиатиурақәеи иаидкыланы хаз шәкәны ртыжьрагы.
Апоет Заира Ғәитцкә лышәкәи «Абырфын рахәыцқәа» Д.И.Гәлиа ихъз зху Ахәынтқарратә премиа анашьара даңсоуп хәа иқәыргылоуп. Хәра уи лпоезия азибабацәа агәахәарей агәыргрей хәатәит.
Хәра иахтәхуп, Д.И. Гәлиа динжьтәи 140 шықәса атәра инадхәаланы Ақсны журналистцәа Рейдгыла иаңнатәз апремия шланашьахаз еицш, Д.И. Гәлиа ихъз зху ахәынтқарратә премиа ранашьаразы ахәақшраан акомиссия аилазаара Заира Ғәитцкә лышәкәи «Абырфын рахәыцқәа» блатдарыла иаңхьаны, ииашаны ахәшәара атаны, ари апремиягы аиура ииашатқәыны ишаңсоу ала иахатцларц.

Сергей АГЫНДИА

АШЫЖЬТӘИ АҒЫХАРА

Ага Ғыхейт, ашьа Ғыхейт,
Азиас Ғыхан иццакит.
Ажәоан Ғыхейт, амра Ғыхейт,
Адгьыл Ғыхан ашәтқәа аақшит.
Ақәасқәа Ғыхейт, ашҗа Ғыхейт,
Ауацьяк Ғыхан – амцабз трыст!

Адәхәыцш Ғыхейт, амға Ғыхейт,
Абна Ғыхейт – хара нтыц...
УҒыха, уҒыха, сашәа уҒыха,
УҒыха сашәа уеилыхьа,
Ғыхара зқәымгы уара ирҗеи,
Ибжьазран икоу еиқәырха!

АИДАШШЫЛАРА

«Уаргы-саргы хаблит, дад...»
Ш. Инал-ица

«Уаргы-саргы хаблит хәа соухәейт,
Уаха иацумтәейт ажәк.
Акырынтә азхәыцтәыс исоухәейт,
Гәанылагы икасцәахейт аҗак:

Цабьыргуп, хаблит, хәццышәхейт,
Хаблит, хәццышәхейт – цабьыргуп.
Аха хәццышә ахькақсаз ишәтәышхейт,
Ацәашьейцш иххазәа иақуп!..

АДУНЕИ ЛАША

Амшын кеикеиуа, амра шеишеиуа,
Ахәуа зыхьцәс еилыхьа,
Ага савалан сахьнеиуа,
Адуней спылоит ихьзырхка!

Баша усеигәыргәейт шьжьымтан!..»
Цыкәбарк нахьысит өақхьа сзамға,
Ғыц дьгәхьаазгейт с-Беслан!

Адуней дузза сгәыдыхәәла,
Исыма сдәықәлоит са сахьцо.
«Сызлаштыхи уара ухала?»
Исахәйтхәйтуйейт, аңсың сыңдо. –

Адуней дузза сгәыдымзало,
Ус саатгылоит, сыбжьажьо.
Иара даацәыртцын,
Дысгәыдыххала,
Адуней сымидоит хәхьцо!..

Сыззутәхыз дыкәзамай,

И. Кузнецов, В. Амаршьан

Гунда САҚАНИА-ПҚА

АМАТ

Аессе

Аапынтәи амра цхара злысыз ақара иқәйпсаз ахақәкәа абыржәымзар-абыржәи иаахәыцымыцны, апыткәыр хәыцкәа реицш, уаха нарзымычқакәа рыгәкәа ткәацны, рдақәа иртәныкәоз ашыа цахә-цахә, ахақәитра иазыхәан апытра иазыцшын. Убас ацстазаара угәадырцхон ашәахәа кәандақәа рыхәмарра, урт ахақәкәа зкышыкәсала ифзырпуаз, нас еита еилазырцәоз ацсабара амчкәа иреихан Аапын амч. Ацстазаара агәахәара рнаотн иназхысыз, ргәы цшқакәон, ргәы аадыртунан меигзарахда ацхарра ргәы итарцәахуан ршыа иалацәарц. Ацсабарафәы имфәысуан еитахәашыа змамыз айтәкра, айтәсра, Ажәәан мчи Адгыл мчи еилацәон, еилазмон, иакхон. Уи аилацәара зегь реица иссырыз ашәан, иназахаз зегьы рыцсы талон, рыцсы штаз рдыруан. Уи ацхара алымха итахәытхәыт ишахәшахәуа ишыз ахақәкәа, ирыцалан, зынацә цстазаара ацхыз хаа иалаз Амац. Ашәахәа кәанда, цшыаала алацәкәа ихылаз, алабжыш еицш икәандаза ахафәы иныкәлеит. Ажәәан иатцәкәкара асаркәеицш ицкәан, цтацкгы хыршәламыз. Амшын афәы фәацаза апынцәа итәсыз гәхәагарак хыуәуа агәы иныцәлеит. Иаахәыцымыцит. Амац иадырит ацсы штаз, иахаит кыраамта иззыцшыз абжы, уи амацкәа рыда цсы зхоу ирахазом, адгыл иалыфәуан еитахәашыа змамыз, адгыл апыс цәгара еиззыркәкәоз, зегь рыцсы тәцтоз абжы. Ацхыз хаа уалыцхуаз, ацәа итәло, итәло, амацәыс еицш икшеит, ацәа ахыбзааит, адунеи ахы-атыхәа иалсыз амч ацхәеит. Ахақәкәагы уи акәхап ирылсыз. Агәхәагара хыуәуа Амац ашыа иналцәеит. Ацстазаарафәы цәгьара йкәмызт, бзиара мацаран, Амац азы адунеи кашшыран, шәартә йкәмызт, икан иара ацстазаара ахатә цыанатны. Ахақәкәа инарывтыс-аарывтысуа амра ацхара аеатәны, аеаитцыхны, адунеи зегь сара истәуп, сахара ду афәы сацшәымоуп хәа, амра ацхара аеанатәит зынза иказамшәа, ишмәтыз ахаштны. Уи зырфыхаз абжы-маза захаз иара афәы хәыц даеа магыкгы, афәы ацәа иалашәаз агәхәагара абжы ахаит, икәандаза ацхара иаргы аблақәа ирхылеит, иаргы инахысит алабжыш еицш ацәкәбар. Ацхыз хаа алцра шыцәгьазгы, ифәхейт,

ажәәан иатцәа инацәцшит, уи амацәыс цары, ацәа итагәежыыз иархәыцымыцны, афәы ашыа инашәталт. Ишцәссырыз амш, уи аены цәгьара адунеи икәуп хәа икадәз. Урт рыбзиабара, рыгәхәаибәгара, реибабара еитахәашыа амамызт, рылацшкәа анаикәшәа, рыфәбагы зны ихашхатәрахеит, нас изымцәхеит, еикәәтәиит, еикәәхәит, еилацәеит, еимгеимцарак, еита ихашхатәрахеит, уажәы ф-зиас дук ирфызан, цыхәаццәара змамыз, зхи-згышапи еилаз агәежы-маца итагәежыуаз, ихәмаруан ацсабара...

Аапынран, урт афәзиаск зны ишкәәкәан, зны еикәәтәан, илакылакыуан ахақәкәа рфәы ф-цстазаарак рымца.

Амац! Арцәаа аациргеит ахәыцы. Амац! Уафцсыдызкәымыз адунеи, уаф дызнымыз ақәара ааилазыеит. Зегьы еибарыфны, дасу импыхәшәоз иман еиханы инеиуан ахақәкәа рахь. Еимгеимцарак ифәхейт ицәаз агәнаха! Икаларан иказ рцәа иалашәазшәа, амацкәа блала еицәажәеит, ргәы итаз еимырдеит. Ишанханы аеытәахра иахымыз Амац, бзиа иабоз афәы аггы амыхырц, рацхәтәи агәнаха ахақәа ду иара иааннакылеит. Еизаз зегьы иркыз агәдыртон, лабала иасуан, иршыуан амац. Ахақәкәа ирыкәтәон цәкәбар-цәкәбар амац ашыа, урт изымшәтыз ацсрашәтәкәш еицш ахақәкәа ирынхалон. Иршыуан, ацәгьара аур хәа ишәаны, цәгьара згәы итамыз Амац. Иршыуан агәнаха, иззыршыуаз рхаштны шәара зиааиз ауаа, ахақәкәа еимырдон уи ахақәабжы. Амац! Амац! Амац! Имцсыр хәа ишәан, абылтәы ақәырцәан, амца ацарцәит, еита иаикәагәежыит агәежы амца, агәнаха амца. Иара былуан, ибылуан ихашхатәрахарц, ацәгьара уаха йкәмзарц, агәнаха йкәмзарц. Абзиара кәзцарц зтахыз, ацәгьара ируз рзымдыруа ицшуан, ишхыныцсылан амац иаиааиз. Егьи Амац, зцәытцыз ахақәа дукәа ирыцалан изит, еицәлеит, адунеи ахақәа ақара, ихашхатәрахеит. Амац афәы ацәбылуан фәымт-цсымшь, алабжыш еицш икәандаза ашәахәа аблақәа ирхытәалаз цхыззарц атахын, ари ацстазаара, иара ахатәгьы, ари ахтысгы...

Аапынрамшын. Амшын ахыкә, ақәара аггы кәмлазәзшәа ицшуан, ахақәкәа рфәы Амац ашыа агәнаха ашәытеицш зтаара дьрган ианын: – Избан?! Избан?! Избан?!.

Уи атак хәаа фәымтран аеазон ахақә ацәка игәнахахоз уатцәы Амац ахәаа. Аха апыс тан Амац абзиабара. Даеа цстазаарак. Даеа аацнык. Даеа гәнахак, ииран иказ уатцәы. Издыруада агәнаха ахытәаху, ма иахызыцшү? Агәнаха ахәалаго, ианудыр инцәоит ухәычра, инцәоит уцәанат. Рацхәтәи, ацыхәтәантәи агәнаха, шака рыбжыо здыруада? Излеилургозеи игәнахау, игәнахам – Агәы. Уазызыршы угәы. Угәы уацныкәа. Угәахрафә цыанатуп. Гәнаха ззымдыруа иан лымгәа дтоуп, агәнаха идьрананза. Абри акәхап изыркәогы: «Абзиа уны азы иат, ацәгьа уны ахақә иатцәа». Издыруада, иарбан хахәу изцоу угәнаха?.. Иудыруазтгы?..

АГӘААНАГАРА

ЛАМЫСЛА ИМФАСЫЗ «АИЛАГА»

«Адуinei афәы иареицш зыхә мариоу аггы йкам, иареицшгы зыхә хәраку аггы йкам - аламыс ақара» - абас ифәуан адунеи литература аклассик Мигель де Сервантес Сааведра. Ара иаагоу ацәахәкәа рыхшыфцәк угәаламшәар залшом апоет, адраматург Валери Каслан-зиа ипиеса «Аилага» уанагыхы.

Ахтыс пьтлоит жәаф шыкәса зхытәу, макьана ашкол иалымгац Мактинеи, уи леицәырафәы, ацәра лыцызтцә, лара илыкәлоу Ахрей уадак афәы рхала рыкәзаара ала – иацәшәо, иацәыгыхәшәо рцәаныррақәа ахрыцәпытуа. Иаха-иаха ихыцхуаз, ириааиуаз рыбзиабара амч ахынзәнеишаз здыруадаз, Мактина сахәшәаду хәа залхәо Асмац дрыкәымшәазтгы? Абри нахыс ауп итрагедиахараны икоу ахтыс ашыаа анакуа, аитахәа ианалаго, аха иахыкысуа узейлымкаауа, убри алагы агәацгыхәара шьтыхны агьхара угәаргыхо, апиесафәы иаабо ахақәкәа рхыртыхәа, ркәзшыа, рыуафәра, рыламыс, рразкы ухәа, еимыгга-еимыгго, изустцәоу реилкаара уаналаго.

Апиесафәы персонаж хәданы икоуп, зфәара акыр инахысхәоу агьхәыс-хкәажә Асмац лхәсахәа. Уи акыр шыкәса дшыртыхәоугы, хәагәырфәны лгәы итымцәуа илыцуп, ицкәаны, ламысла илызныкәымгаз

икны илызныкәымгаз лкәыгышра азбәа лырзар, йкамлоз иаргы иланаижыыр, уаха цәара вбак змамыз атыгыха-ссир?! Абри ала автор афәр хәаиргышуеит аламыс ахь, агьхәшәарахь. Апиесафәы цәара ишахәо еицш: «аамта агьыфәлара» аеиерахь ушкылнамо.

Абас зны, лкәыгышра, лыбзиабара иахыкәым дшарбрызгы, лара зегь рагыхәа илыргылоит анамыс, ахызи-ахымызгы, ауафәы ицкәара, ихы пату ақәцара.

Асмац длымоуп, иахәа амацтура ду змоу ахшара – Батал зыхызу. Уи игыхәыси ихәыцкәеи инадыркны лара лашәа игы аикәноуп дшырдыруа. Асмац илтахын, мышкы-зны, лдуinei анылыгысахлак ашытәхь, лыцкәын идырырц иара лара лыбра итшаз шиакәу, аха абыргы иазхәаша шьта длымамызт, уи здылцәхәаз лтаца лыпцстазаара далцхәан. Ус акәын дышхәыцуаз. Лара дыршык лымамызт, зынзаскгы лхәхы илзаамгацызт, лтаца дызлыхәахәаз шыналыгызхәаз, лгәа цәара акала инимыргышуа дааиуан азы. Иага ан лгәыбылра, лыбзиабара Батал игылымжыуазаргы, уи илызымгәагыт аиаша иахәара, избанзар, лыцкәынгы дцәыгышхәшон, уи иначыданы нас иаргаммахар хәа дшәон. Абас есены лышара лааигәа дшыкәз, лыла дшәабоз, арахь иаартны анра

Асмац лажәкәа ддымрхәыцыр кәломызт. Илахаз лгәы ацанза инеин, Асмац дылгәыдлыхәәлоит, уи илгәыдлыхәәлаз лхы шейталхәаз лхәхы ишымааиуазгы. Ажәакала, апиеса «Аилага» уасхырс изыкәгылоу афәроуп. Уантә ауп ауафәтыфәса ицстазаара ашыақәгылара ишалаго.

Абриақара зыламыс, зыпату дууз Асмац дызгәхәаауа бзиа илбо лыцкәын Батали уи ицхәыс Аидеи ирынмырцшуа иааргоз рылақәра, рылхамшыара, рыламысдара анылзаатуа, хгартә лмоуа, нышәарак лхы илзамто данааилашы, лыкәнаханы ләылшыуеит. Уи данкәыгышыз лыбзиабара лиаазаргы, уи нахыс лынамыс шыхаракыз, ауафәы изы аламыс, ацкәара еихәу аггы шыкәам лхымфәагышәала иаалырцшит. Уи илтахын, лара лкәыгышра иақәыблаахаз лынасыц, Мактина насыц шкәәкәаны илыкәлар, уи азы илдыруазарц ишатаху аеаанкылар, ахызи-ахымызгы рыхәыцра, аламыс амырзра.

Ара апиеса иалоу ахафәсахәкәа игылыртәааны ишаарцшу салацәажәом, рцәафәгы азгәастом. Зегьы инагзаны аилкаара зтаху, иара апиеса ахатә дацхәартә, мамзаргы аспектәкь дахәацшыртә алшара имоуп.

Хыхь ихәоу иначыданы

лкәыгышра. Уи лкәыгышра зфәидантә иааз лыбзиабара, нас уи иахылтцны илытцәсыз амч дахнагыаны бзиа илбазы, лара бзиа дызбаз аргысы, хатәи гьхәыси хәа рееидыркылаанза реизааигәахара, гьсраенынза ишмазоу, гәагәгыханы ишлыцу днисиыр акахеит. Урт еицәгьхәауа бзиа еибабаз ацкәыни азбәаи зейнасыгымхейт, иззыпшымыкәа итцысыз аибашыра иахкәаны. Ачара аеазыкәатцаразы, ақалакь афәы инхоз, зыфәныка ихынхәыз аргыс дыбжәызит – ифәшәом аибашырафәы дшыбжәыз.

Лхы цәырымгәкәа, лкәыгышра ццакы апынтәи иаалго ахымыз Мактина илзеиталхәоит, лфызак, лыкәлак абас насыпдарак даниазшәа. Илтахуп, макьана агьстазаара агьышәа змам, зыхшыф ааста зымч апынаго атыгыха-цәрышкәа Мактина илзеиталхәо даркәышырц, гьсычерак аарпшыны, хәбейта хымызгык ләақәылмыршәарц азы. Асмац убриақара лынамыс хәракуп, азәымкәа бзиа дбаны ажәа лнызтцоз аргырцәа мап рцәылкуеит, лхы зталыргылаз агьхәшыра наунагза имазаны иаанхарц азы. Амашәыр еицш зны лкәыгышра дшәахнагыазгы, бзиа иумбаша лкәмызт. Уи иахыгы ләитцпшы, лкәыгырәи, лыуафәи ухырхуеит, лбара, лацәажәара гәахәроуп. Нас йкамлоз даеазы бзиа дызбаз

ныкәылгартә азин зхы иазымтоз, лычхара, лхәаа аилкаара, леицш иақәымшәац лыда елызкааша даукалахрыз. Анрагы шәашәырак амамкәа ицкәазароуп. Иаххәап, лхы дазымиаикәа лхы лыраргамейт. Ианцәкәа дызустаз лыцкәын идырт. Зны дыбжәеит, ицәымгыхейт, аха нас дидикылт, длеиғәырфәеит, насып шкәәкәаны изшеит уи амш – аиаша, ацәагыр изаазгыз, аха нас?.. Нас, ауаа, абри ацәагыр анрылатцәа, Батал дуафәыбжәханы дкалон, избанзар, иауан ахы-чыда – анашгәа. Ари афәы ан лгәы агәа изгы гьсрак иафәызан, афәастеицш ирнымцәуаз хызы икалон рфәыгагы рзыхәан. Убри ахыз баапс ааста, лара Асмац лгәы илызтымгоз лфәы илзамырхәоз лхәа акырза еитан лара лзы. Абарцкәа еиқәзо иаалгоз дрызхәыцны акәын, Батал ипгәа, лара лмаца Мактина, лфәзеи лареи уадак афәы рхала рыкәзаара даргәажәааны, лара лхәхы имгәкәа, илдыруа хтыс-мазәжәк еицш лкәыгышра зылзеиталхәоз. Уи лгәылеанылцтоит, абри афәы агәнаха наунагза илкәыблаазарц.

Хәарада, Мактина макьана дкәыгышуп, макьана цкәагы илызхәтәом Асмац илалхәаз ажәабжы. Иахәа, лара лзы илахаз ажәабжы-гыфәкаага легендак илзафәызоуп, ус икалараргы, икәахоу кәзшыаны дахәацшуеит, ибнауафәраны илбоит, аха убас ишлыдыкылоугы

иазгәастарц стахуп, иааркәафәзаны акәзаргы, апиеса асценафәы ақәацшәа ишрыдыркылаз. Апиеса йкәыргылан Шә. Пачалиа ихыз зху Ткәарчалтәи Ахәынцқарратә комедиатә театр атруппа амч ала, икәыргылеит арежиссиор хәда Сырбеи Сангәлиа. Аспектәкь дырбан Ацсны цш-қалакь рфәы, иара убас ақыта школкәа жәпаки Агәзера ахаблеи ркны. Сара, абри ацәахәкәа зыфәуа аспектәкь салахәуп, Батал ироль насызгоит. Хәкәгыларакәа рфәы бзиа избартан ахәацшәа шака гәахәала ирыдыркылоз, еихаразкәагы иазгәастарц стахуп афәр шака иазфәлымхәоз, иархәыцуаз, рфәацхәа имфәысуаз ахтысқәа арыцхәшыра шрыцәырнагоз. Сылацш рыкәшәон згәи-зылабжыши еилацәоз, ззамфәкәа цәаакуаз, макьана зкәыгышра итагылаз атыпхәацәфәрацәа. Ифәшәом, аспектәкь иахәтәны, ианаамтаз ишыкәыргылаз арежиссиор. Уи афәышәагы ацкәагы дхырымхыкәа дыкам. Аспектәкь хәтеатр арпертурар ишалац иалоуп, макьанагы ус ицалароуп, иахнарбо, ихәнахәо иахәа иактуалтоуп.

Атеатр абзиабәцәеи ахәацшәеи шәрызфәлымхәз апиеса «Аилага» иазку алахақәрақәа. Уи абара агәахәара шышәнаго агәра шәсыргойт.

Нури Цыныңал, актиор

АХЪЗ ҶЫЦҚАА

Адһытәи ахәынтқарратә университет ақсуа бызшәи әлитературеи ркафедра абзоурала аус әуеит асахаркыратә еитәгаразы азанаат чыда аиуразы. Рапхъызакәны ара рхы пыршәартә, пхъайагы азанаат ахасабала рхы иадырхәартә аҕагылазаашьа рымоуп астудентцәә. Азеипш теориеи апрактикеи асахаркыратә еитәгара инамаданы акурс чыдагы мџаҕахәит. Аитәгара аус аҕы еуеишым ахыржартақәа рыла аус зурц тәаху, аитәгара аинтерес змоу, изықәҕеи аҕагылазаашьа рымоуп аитәгара азанаат ала адипломтә усумтәкәа рыхъчара.

Ари аус даара аҕыбаа зцу, аха аҕыргъара ду узцәырызго, иҕыцу рацәазаны иахъуҕыло, еҕузто мџоуп. Уи аҕааҕара знык иштәнахыз, изныжъом. Аитәгара – имариам амџа, есымшаиура аусура, ачҳара, аамтә, абзиабара, аҕыҕара тәаху рҕиаратә усуроуп. Уи иунаҕо аҕыша акгыи иуадкылазом, уаазоит, уаҕызрыжәуеит.

Ҷазтагылоу аамтәзы аитәгара аус ҳаҕхъаҕа даара чыдала хшыфзышылтра тәтәу ақоуп. Ҷаҕсуа культура, ҳдоуха, ҳжазацәа адунеи акультурақәа еиҳагы рыларцәаразы ахауеишп, азеипш, иаҕтахуп азанааттә зыҕайара змоу аитәгаҕацәа бзиақәа. Иахъа зусумтә шәыдызгалоу астудент рапхъатәи лшәаҕақәа еихылгоит. Аха иаразнак игәоуҕоит уи шаҕа бзиабарала лус дазыҕоу. Агәра згоит, абаҕхатәра злоу, ари аус пшьа аанызмыжъуа, ҳаҕхъаҕагы хзыргәыргъауа еитәгаҕаны дшышәақәыло. Иумбарц залшазом абаҕхатәра ахъыҕайәҕоу, аҕсы ахыҕоу. Аха аусура, еиҕҕарада уаамтәи, уҕсҕазаареи, умчи аназук, уи аҕара ацлоит. Аҕазара усуроуп, абаҕхатәра амацара ацәырцәра – уи жәҕангәашәпхъаразар ҕалап, зегъы ирзаатзом. Аха абаҕхатәреи аусура бзиуе – уигъы иаиурууп.

Саида Алтәи-пҕа сыззыгәдуу дреиуоуп, уи акурс чыдақәа дырхысуеит, агәра згоит иаацәоушьаша аитәгақәа лдипломтә усумтә ишагәыла. Саида леитәгамтәкәа сара сзы гәыргъароуп, аартрак иаҕызоуп. Абаҕхатәра ду злаз ашәҕыҕаҕы Д. Зантәриа урысшәала иаҕиҕаз иҕымтәкәа аҕсышәала рырцәажәара сара сзы ныхәоуп, рыпхъарагыи насыҕуп.

Агазет «Аамтә» аҕхъаҕацәа ишәыдызгалоит Д. Зантәриа иҕымтәкәа рахытә Саида Алтәи-пҕа аҕсшәахъ еитәлаз ируаку «Агәыр аҕа». Сгәы ианагоит гәахәарыла ишәыдышәкылап ҳәа ипшьоу аус амаҕ азылуриц гәтакыс илыманы әлитература адунеи ахъ имҕахыҕыз аҕыҕа леитәгамтә.

Гунда САҚАНИА-ПҶА

Даур ЗАНТАРИА

АГӘЫР АЦА

Ақыр аамтә сызцынхарц сра-хыз шәара шәакәын, аха сара слахынҕа дәеакхеит. Ишәгәлашәома ҳашыжъ злалагоз: ҳа-рси-ҳаҕси еиҳымзо амшын ахъ хы шхаз. Ҷҕаацәа иахъа ҳау-рышьтыргы, уацәы урҕ рхәычы дзаакәрылар, ма амшын кааметк изнаузар ҳәа ишәо иалагоит. Досу ҳара ҳтәала Ҷҕаацәа ишырымү-аз ҳарцәыбналар акәхон. Абар, уажәы ҳгәамц-хамцуа иахъеибаҕ-ҳәаз аҕыҕ аҕыи аҕыиҕа. Досу ҳанааналак иаразнак ахеиҕш ҳдыруеит Агәыр аҕахъ. Исызгәа-кыақәоу, ҳаиҳабацәа иабардыру-аз амшын ҳәреи ҳаибабара шаҕа ҳаргәыргъози дара ршәареи еид-кылашәа шрымамыз.

Агәыр аҕа ҳзыҕшын амшын аҕынза шә-шьәақ шыбжъаз (ииа-шацәкәаны 127 шыаҕарцәкыла); сара исымдыруеи- исыҕхъаза-хъан. Аҕсы ҕоумашь иара, еиқәха-машь азбаарра илаҕылаз алтар-реи ахәадеи рыбжъараҕе амшын ахъ амџа азыркуаз ацла? Уажәы, усқантәи аамтә сшацәыхароу еиҕш, сацәыхароуп убри аҕыҕы, аха хыхъынҕеи еиҳа иубартоуп. Ишәгәлашәома аҕсәцла паза ҕ-шьәпкы рыла ахаҕе ишахыҕе-хәоз? Излазбо ала, уи аҕсәцла ажәла аҕша иаман ишдәыкәыз, зны ахаҕе иақәыз анышә илашә-ан, уа иаҕықәиааит. Уи баша хаҕә аҕыи акәмызт, аҕоурых змоу ажәытә ҕзы аҕыҕақәа рҕы акә-ын. Нас уи изызҳаз ацла аҕсә-заара иашьталаны ҕ-дацк адҕрыл ахъ иашьтит. Адацкәа ахаҕе рыб-жъакны, нас мышкызны ирыцәка-ҳаанза хыҕы-хыҕыла ишәтыхуа аизҳара иалагеит. Абасала, ахаҕе аханы ақылҳара қалейт. Харан-тәила уанахәаҕшуа уи ақылҳареи ацлеи иаарҳәны икоу азахыҕа гәыр еиҕшны иубоит. Убас угәы ҕыцсаауа унадҕылоит Агәыр аҕа, иара анаҕс икоуп амшын.

Ишәгәлашәома Агәыр аҕа азааигәара астал иахатәаны иахъа хәлаанза аналрд иасуаз ахацәа? Ҷара омашәа иахбон (есымша мап, аха зны-зынла) амшын аҕынза 127 шыаҕа шыбжъаз, дара ашәшьыра реыцкны акамаҕәл ахдыршәуаз.

Амала даргыи рхәыи ирзаагомызт: иабацәкуеи, мшәан, абарт ахәы-цкәа? Абар, иахыхәмар-хәмаруа амшын, цъарақыр иҕома. Аха амра аҕашәамтәзы, ашоура анааихсыҕ-лак акәын урҕ еыкәабара ианцоз. Амшын ианталоз, аеқәа азмыжъ ианзаадыргыло еиҕш, рцәа иҕазы-зон, изызымқуан. Убри аамтәзы ам-шынҕы иаразнак еиқәышшыи ик-алон, иҕааза, акалашәа еишьылза, Тиутчев иажәеинраалаҕы ишихәаз еиҕш, индиго-ласалыхушәа иаака-лон.

Ҷаибароны Агәыр аҕа ҳанза-ашәкәалоз ҳалақәа аркнҕы иахды-руан хшыпы ахықәхаргылашаз, цшыаала хъаада еҕы аганахъ ҳаи-асыртә ақылҳара ҳашкылкәрааша. Убри аамтәз исызцәырцәуаз аҕә-нырра, иансызҳа абас ахысхәаар сылшоит: шаҕа итшоузеи аш-хақәеи амшын ирыбжъаку ҳду-неи, аха шаҕа ицыхәаҕцәадоузеи амшын! Амџа хшықәу ҳамаҕақәа хшәыхны инкаҕсо ҳәоны амшын ҕталон.

Амалиа фон Криугер дхыхны нас дынзыҕыз Фиодор Иван-иҕа Тиутчев иҕәон: «даара насыҕ имо-уп ари адунеи зегь реиҳа цсҕаха анамамыз аамтәзы иқләаз». Аха сара цәанырралаҕы, гәацәала-ҕы еилыскаауеит: мап, уи днасы-пдоуп, ҳәарада, ашәареи арыцҳа-шьареи раасҕа уи илоу аҕоурых азыхәара еиҳа еиҳамзар. Сар-гыи зны ус сгәы ианаган, абас, Ақәа аҕшаҕаҕы сықәҕаны ака-хуа снаҕыхәо сыҕсәзаара зегъы схызгоит ҳәа. Аха аҕоурых аҕшә-лакәе уао дызқәым аҕшаҕаҕаҕы-раҕе исыхъеит. Исзааигәаз зегъы аманы исхагәжыны иеит, аха сара самгазет. Амала сыҕсы шеиқәаз анеилыскаа сгәаҕы аҕәтынчымреи азацәреи рыда акымзарак сзым-пшааит.

Амшын ахъ аҕара азин змах-шаҕы уао дыкам шыҕа. Абыр-жәыцкәаҕы удәықәла. Аилахә-лара ианалаго, ашоура шаатәаз, угыланы, анҕ ахацәа рнардқәа шыпхъаркуаз еиҕш, ихытхәыца-ау усахаркыратә рҕиамтәкәа ааныжъны, ирласны амшын ахъ уҕынаухоит. Узызымқуа, урыхъта-

шьуа азы унзаалоит, аха амшын шыҕа зынза дәеакхеит. Уи зны еишьылза икоуп, аеазных индиго-ласалыххоит.

Уажәшьта абасоуп сыхшәыцуа, иаҕшысхәо: шаҕа итшоузеи ире-и аҕсреи ирыбжъаку ҳдунеи, аха шаҕа итбааузеи Агәыр аҕа анаҕс икоу адунеи. Аҕсра ацәшәараҕы акәзам еҕы аганаҕе ҳазку – дызустә-заалак уи даиааир илшоит, избан-зар есааира иузышьтымхуа аҕара ихъанҕахоит амџа аидара, - Иареи ҳәреи ҳаиқәшәар ҳәоуп хзыцшәо. Аха, икалап, зынза ҳаиқәымшәар иазхәазар.

Аха Агәыр аҕа икылсуашәа сгәы иснарбо ацҳа аҕынза снейан-за шаҕа хтыс сзыҕшүзеит? Сара ара стәаны аҕсәзаара сахъахә-пшуа ицәоушьаша рацәаны избо-ит. Сыхазынақәа, еиҳаҕы еиҕру-шәара шышәахәоу, избанзар адунеи еиҳаҕы еицәахеит. Уао кәыҕак ишихәаз еиҕш: Агәыр аҕа икылс-ны амахеқәа рнеира. Иахынтәааз узымдыруа амахеқәа еишәҕаҕыла-ны, пынгылада Агәыр аҕа икылсны ицоит.

Аха Агәыр аҕа сыҕсы зкылс-раны икоу ацҳа иқәлаанза, аеҕә-ара аены сәаҕхъа аеартбәаны со-унашьтып ҳәа аҕәыҕра сымоуп, уи агәра згоит. Избан акәзар шәара, еснаҕе саҕызхуаз, сеиҕазхәашаз, сара сзыхызыауаз, бзиа избоз зег-гы акыр цуеит уахъ, еҕы акәара аганахъ шәеиҕжәтеи. Сара ацҳа еҕы аганахъ ала шәшаагәастаз еиҕшцәкәа, сыҕхашәаны сыблақәа рыцәахра сықәшәазом. Избанзар гәнахәрылоуп иахъаҕы адәы сшы-қәу. Шәара шәоуп сзызхәауа, сгәы иаздыруам, аха сыхшыо ишадыру-аҕы сара сшакәым шәара ишә-ызхәааша, шәара шшәакәу сара исызхәааша, зынза агәхәа захъзу ҳәа акрықазар Ҷазшаз ионаҕы. Сгәы иаздыруам, аха сыхшыо иа-дыруеит: шәара аоны шыҕоуп, сара амџа сықәуп. Иҳабжәоу Агәыр аҕа анаҕс икоу акәараҕы шәша-агәасталак еиҕшцәкәа, сыюны шәара шәахъ сәынаскоит. Саныхә-ычыз сымаҕақәа сшәыхны ишка-сыпсоз еиҕш, сыгәнахәараҕаҕы амџан инкаҕсо сыюны снейуеит. Нас, сыбжыи неицыхны иҕысҕуеит: «Шәара бзиа избо! Сыҕсәзаара зегъы гәнахәран, аха сара сфари-сеизам!»

– Сара сфарисеизам!

Еиҕ. Саида Алтәи-пҕа

АБЫЗШӘА АХАРХӘАРА АЛАРЦӘАРАЗЫ

Аҕсны Ауаажәларратә палата уажәтәи аилазаара аҕыхәтәан-тәи аилатәара азкын аҕсуа быз-шәа арҕиара.

Аҕсны ахәынтқарратә бызшәа – аҕсуа бызшәа аҕагылазаашәеи, ахархәара артбаареи, арҕиареи

уҕәа ирызкны ргәаанагарақәа рхәеит: «Аҕынчреи асоциалтә иашареи рзы» Аҕсны анацәа рхе-идкыла ахантәаы Гәыли Кыч-ба, Аҕсны Жәлар Реизара абыз-шәатә политикейи адемографиейи рзы аилак ахантәаы Валери

Кәарҕи, ахәынтқарратә абыз-шәатә политиказы Аҕсны Аха-да ицхыраао Ғали Цәапуа уҕәа еҕыртҕы. Иазгәатан инагәтәу аусмоаҕатәкәа, иаагозар, имо-аҕысуеит арцаҕа шәкәкәа жәохә аҕсышәала реиқәыршәара.

МЕЛОДИЯ

КОНСТАНТИН ЧЕНГЕЛИЯ

Песня абхаза

Алхас Ферзба, бас
Антонина Кадобнова, фортепиано

КӘАСТА ЧЕНГЕЛИА

Ацсуа иашәа

Афирма «Мелодия» акны иҕыҕит еицырдыруа аҕсуа композитор Кәа-ста Ченгелиа иаҕиҕаз ашәақәа зну адиск. Уи иацу альбом иахъзуп «Песня абхаза». Иҕыҕып акомпозитор 85 шықәса ихыцра инамаданы.

Аҕхәажәа авторс дамоуп илаамтәмкәа ааигәа зыпсәзаара иалцыз афилософиатә тцәарадыррақәа ркандидат, Аҕсны акультура зәаҕсәз-тәыз аусуоы, Аҕсны акомпозиторцәа Реидгыла иалаз Аида Ашъхарау.

Кәаста Ченгелиа ихъз инадхәаланы уи далацәажәоит цсабарала аҕсу-аа ирылоу амузыка-поетикатә рҕиара, аҕсуа милаҕтә қазара зныхәоу амџа, насгъы дырзаатҕылоит иахъа адунеи асценақәа ркны ишықәгыло Хыбла Герзмаа, Алиса Гыцба реиҕш икоу аоператә шәахәацәа.

Қарттәи аконсерватория иалгаз, аҕсуа ашәақәа акыр аҕызцәахәоу, зы-хъз рылацәахәоу акомпозитор К. Ченгелиа Аҕсны жәлар рартист ҳәа ахъз ихуп, ианашәоуп «Ахъз-Аҕша» аорден, иаҕәашәоуп Д.И. Гәлиа ихъз зху Аҕсны ахәынтқарратә премия.

Акомпозитор иаҕиҕахәоу ашәақәа ажәлар ирзааигәоуп, бзиа ирбоит, урҕ хмилаҕ рдунеихәацшра иалиааит, убри азоуп акырцәара изынарызго. Цәабыргны, К. Ченгелиа иашәақәа амилаҕ-цәа рыкәнуп, жәлар рашәақәа реиҕш ирыдыркылоит, убри ала илшамтәкәаҕы шыардоуп.

Адиск еиднакылеит еицырдыруа ашәақәа: «Сыблеиқәара», «Амра рҕозар ишахәшәахәуа», «Изури, бзиа бызбоит», «Аҕхәызба ар рымаҕәа зшәу», «Аҕсуа иашәа», «Уарада», «Аҕсны», «Аиааира агимн». Ажәеинра-алақәа роит: Б. Зардания, Б. Шынқәба, П. Бебиа, Д. Зантәриа, Т. Чаниа, Гь. Чачба, К. Ченгелиа. Иаҕәылалеит иара убас жәлар рашәақәа: «Оз-бақь», «Ахәрашәа».

Абас наигзоит Алхас Ферзба, афортепиано – Антонина Кадобнова. Иандоуп 2016 шықәсәзы. Абжыи арехиссиорс дамоуп Александр Волков.

Аханатә еиҕш, ааҕсара зқәым, арҕиара аҕәацпыхәара змоу, иҕәҕәаза зыжәлар ирылаҕылоу акомпозитор Кәаста Ченгелиа амилаҕтә қазара ир-беиалааит акыр шықәса, аҕәабзиареи, аҕәамчи, ақәранцәреи игымзааит.

АЛИТЕРАТУРАТӘ АМЗАР

Сентябрь 21 рзы диижьтәи 150 шықәса цит англиатәи ашәкәы-ооы-афантаст Герберт Уеллс (1866-1946).

Сентябрь 23 рзы 80ш. ихыҕит аурыс шәкәыооы, адраматург Ед-вард Станислав-иҕа Радзински.

Сентябрь 24 рзы диижьтәи 120ш. цит америкатәи ашәкәыооы Скотт Фицджеральд (1896-1940).

Октябрь 1 азы диижьтәи 225ш. цит аурыс шәкәыооы Сергей Тимофәи-иҕа Аксаков (1791-1859).

Октябрь 8 рзы диижьтәи 85ш. цит аурыс шәкәыооы Иулиан Семион-иҕа Семионов (1931-1993).

Октябрь 13 рзы 80ш. лхыҕит австриатәи ахәыҕтәи шәкәыооы, Ҷ. Андерсен ихъз зху Жәларбжәаратәи апремиеи Астрид Линдгрән иҕәалашәара Жәларбжәаратәи апремиеи занашәоу Кристине Нестлинг.

Октябрь 17 рзы диижьтәи 85ш. цит аурыс шәкәыооы Анатоли Игнати-иҕа Приставкин (1896-1958).

Октябрь 21 рзы диижьтәи 120ш. цит аурыс шәкәыооы, адрама-тург Евгени Лев-иҕа Шварц.

Агазет «ААМТӘ» аҕызтыҕ: Ақәа ақ., Зизариа имџа, 2	Аредактор хада Вахтанг АҖҶАЗОУ Аредакция ахеилак: Алықса ГОГӘУА, Анатоли ЛАГӘЛАА, Анзор МЫҚӘБА, Даур НАҖКЪЕБИА, Зураб ЦЪАПУА, Терент ЧАНИЯ	Акомпииутер ала аиқәыршәао Адамыр БЕРЕНЦЪИ email: aamta-gaz@yandex.com	Агазет мызкы знык иҕыцуеит Ател. 771-08-80	Аҕсны Ахәынтқарра Аиустиция Аминистрра акны ашәкәы иҕафуп 24.04.2013ш. Аҕафратә № 71. Адца № 81.	2,5 кыпцхъ бҕыц. Атираж – 500 ц.
---	--	--	--	--	----------------------------------